

Bakalářská práce

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

ZVYKY A TRADICE NA ČESKÉM
VENKOVĚ V PRŮBĚHU ROKU

Vedoucí práce: **PhDr. Michal Filip, Ph.D.**

Autor práce: **Alena Brahová**

Studijní obor: **Pedagogika volného času**

Ročník: **III. ročník**

2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdávanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

20. března 2014

.....
Alena Braňová

Děkuji za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce panu PhDr. Michalu Filipovi, Ph.D. Dále děkuji všem, kteří byli ochotni podělit se o své vzpomínky, věnovali mi svůj čas a přispěli ke zdárnému dokončení této práce.

Také děkuji za trpělivost a podporu v celém průběhu mého studia své rodině, zejména mému manželovi Petrovi a dcerám Anežce a Evičce.

OBSAH

1. Úvod.....	6
2. Teoretická část.....	8
2.1. Tradice a jejich historie	8
2.1.1. Význam pojmu tradice.....	8
2.1.2. Tradice dříve	8
2.1.3. Tradice dnes	10
2.2. Tradice a zvyky v průběhu roku	11
2.2.1. Jaro.....	11
2.2.1.1. Hromnice	12
2.2.1.2. Svatá Dorothea	13
2.2.1.3. Svatý Matěj.....	14
2.2.1.4. Svatý Řehoř I.....	14
2.2.1.5. Svatý Jiří.....	15
2.2.1.6. Velikonoce	15
2.2.1.7. Filipojakubská noc, Májka a majáles.....	23
2.2.2. Léto	24
2.2.2.1. Poutě	24
2.2.2.2. Svatodušní svátky – Letnice.....	25
2.2.2.3. Boží tělo.....	27
2.2.2.4. Svatojánská noc	27
2.2.2.5. Dožínky.....	27
2.2.3. Podzim.....	28
2.2.3.1. Svátek Památky zesnulých – Dušičky.....	28
2.2.3.2. Svatý Martin.....	29
2.2.3.3. Svatý Ondřej.....	30
2.2.4. Zima.....	31
2.2.4.1. Advent	31
2.2.4.2. Svatá Barbora	32
2.2.4.3. Mikuláš	33
2.2.4.4. Svatý Ambrož	33
2.2.4.5. Svatá Lucie.....	33
2.2.4.6. Vánoce	35
2.2.4.7. Sv. Silvestr.....	38
2.2.4.8. Nový Rok.....	39
2.2.4.9. Tři králové.....	39
2.2.4.10. Masopust	40
3. Praktická část.....	42

3.1.	Poloha obce Trpísty a stručná historie.....	42
3.2.	Tradice v obci Trpísty.....	42
3.2.1.	Jaro.....	42
3.2.1.1.	Smrtná neděle	43
3.2.2.	Léto.....	45
3.2.2.1.	Úklid před poutí	45
3.2.3.	Podzim.....	47
3.2.3.1.	Výroba lampiónů a lampiónový průvod na svatého Martina	47
3.2.4.	Zima.....	49
3.2.4.1.	Tříkrálová koleda	49
4.	Závěr.....	51
5.	Seznam použité literatury.....	53
6.	Přílohy	56
6.1.	Příloha I.: fotografie z jarní akce	56
6.2.	Příloha II.: fotografie z letní akce.....	59
6.3.	Příloha III.: fotografie z podzimní akce	61
6.4.	Příloha IV.: fotografie ze zimní akce.....	62
7.	ABSTRAKT	63
8.	ABSTRACT.....	64

1. Úvod

Jako téma bakalářské práce jsem s ohledem na svoje profesní zaměření a především mé mimopracovní aktivity zvolila *“Zvyky a tradice na českém venkově v průběhu roku”*. Jsem zaměstnaná jako asistentka pedagoga na prvním stupni základní školy, kde se mám možnost spolupodílet se na přípravě hodin výtvarné a pracovní výchovy. Většina činností během hodin výtvarné výchovy na základní škole je často vybírána podle ročního období, které právě probíhá, či tradic, které se konají nebo se budou konat v následujícím období. Dětem je dobré jednotlivé zvyky představit, motivovat je tak k činnosti a tím i předávat tyto tradice dalším generacím.

S dětmi pracuji také ve svém volném čase v obci Trpísty, kam jsem se přistěhovala před 13 lety. Záhy po svém příchodu jsem si všimla dětí posedávajících u místní autobusové zastávky, které dle mého názoru, dostatečně nevyužívaly možnosti, jež jim vesnické prostředí nabízí. Právě těmto dětem jsem začala organizovat volný čas nepravidelnými schůzkami, při nichž jsem se snažila motivovat je k smysluplným činnostem. Při schůzkách v zimním období jsme využili prostory v obecní zasedací místnosti, kterou nám propůjčil starosta obce, kde jsme pořádali turnaj v pexesu a „člověče nezlob se“. Také jsme vyráběli kulisy pro divadelní představení, které se konalo při vánočním posezení důchodců v sousední obci Erpužice, aj. V letním období jsme začali podnikat výlety do okolní přírody, což přerostlo v několikadenní turistické pochody a „přivesnický“ tábor. Později jsem začala organizovat i turistické výlety pro všechny věkové kategorie.

Právě na mou dosavadní práci s dětmi v naší obci chci navázat touto bakalářskou prací. V této práci popíši zvyky a tradice, kterými budu nadále motivovat naše další akce a obohatím mou dosavadní činnost s dětmi o tradiční zvyky, které přizpůsobím zájmům dětí.

Cílem teoretické části této bakalářské práce je popsat nejčastěji zachované tradice a zvyky charakteristické pro oblast České republiky a získané informace utřídit a shrnout tak, jak byly nebo stále jsou slaveny v průběhu roku. Chronologicky řazené tradice a zvyky mohou dále sloužit jako možná inspirace při plánování volnočasových aktivit a činností během výtvarné a pracovní výchovy. V teoretické části práce čerpám informace zejména z odborných publikací předních českých historiků zabývajících se lidovou kulturou (především etnoložky Jiřiny Langhammerové, Čeňka Zírta, Valburgy

Vavřincové, Václava Frolce a Věry Frolcové), ale také z literatury populární (např. z přehledně zpracované knihy Církevní rok a lidové obyčeje Vlastimila Vondrušky).

V první kapitole teoretické části práce vymezím termín Tradice. Dále chronologicky seřadím nejznámější dochované tradice dle ročního období, ke kterému se váží. Jednotlivé tradice doplním o pranostiku, pevně související s daným tématem.

V Praktické části práce uvedu zvyky, které se v obci Trpísty dochovaly. Cílem praktické části práce je zorganizovat nové akce pro děti motivované českými tradicemi. Tyto tradice pak přizpůsobit zájmům dnešních dětí. Děti pak správně motivovat pro samotnou činnost a předat jim základní informace o původních zvycích.

V první kapitole praktické části bakalářské práce krátce představím polohu a historii obce Trpísty. Ve druhé kapitole uvedu dosud dochované tradice v této obci, a popíši nové aktivity, které jsem s dětmi podnikla. Jedná se o Vynášení Moreny v jarním období, malování čekárny autobusové zastávky během přípravy na pouť konanou v létě, podzimní výrobu lampiónu a lampiónový průvod na sv. Martina a Tříkrálovou koledu v zimě. Tyto aktivity jsou přehledně řazeny k ročnímu období, ve kterém jsem je pro děti připravila.

Tato praktická část práce bude zhodnocením informací z teoretické části práce, které bych i nadále chtěla používat a prohlubovat během mé práce s dětmi.

2. Teoretická část

2.1. Tradice a jejich historie

2.1.1. Význam pojmu tradice

Ve slovníku spisovného jazyka českého, který je dostupný v elektronické podobě na stránkách Akademie věd České republiky, je pojem tradice vysvětlen jako „*souhrn ustálených zvyklostí, obyčejů zachovávaných pokoleními, názorů a myšlenek přecházejících, z generace na generaci*“¹, také jako „*přenášení zpráv n. slovesných výtvorů ústně z generace na generaci*.“² Také Ottův slovník naučný vymezuje termín tradice oběma způsoby: „*Tradice (lat. traditiv), podání, zvl. ústní podání čili vypravování z dob dávno minulých, jež přechází z pokolení na pokolení cestou pouze ústní, nesouc ustáleno písmem. V širším smyslu možno zahrnouti v pojem t. vše, co nazýváme moderním slovem folkloru, tj. nejen národní pověsti a pohádky, písně a pořekadla, ale i zvyky, pověry a slavnosti, pomysly bájeslovné, ano i výkony řemeslné a umělecké, jaké se jeví na stavbách apod.*“³

V této práci se opírám o oba tyto významy pojmu tradice. Jednak v práci zmiňuji jednotlivé tradiční zvyklosti, ale také ústně přenášenou tradici, kterou zde zastupují pranostiky, dále řazeny k příslušným kapitolám.

2.1.2. Tradice dříve

Pávková, Hájek, Hofbauer se ve své knize věnují v jedné kapitole historickému vývoji výchovy ve volném čase. Zmiňují zde knihu archeologa Smetánka Legendu o Ostojovi, kde je popsán život zemědělce na území Čech v první polovině 12. Století. Ostoj většinu dne pracoval, 14-16 hodin a na spánek mu v letních měsících zbývalo 4-6 hodin. Přesto však i pro něj byly svátky a výroční obyčeje důležité. „*Ani svátek nebyl jen zábavou, odpočinkem, uvolněním, příjemným zastavením, i když to vše v něm nepochybně bylo obsaženo. Jeho význam byl mnohem hlubší. Jeho smyslem bylo zajistit rituálně přežití lidí v nejistém světě. Vidíme, že základní prvky byly v životě zemědělce na počátku našich dějin stejné jako v životě našem. Významně se změnily jejich formy a zastoupení. Růst volného času na úkor práce je jedním z hlavních rysů vývoje*

¹ Slovník spisovného jazyka českého. Heslo: tradice [online]. Ústav pro jazyk český. ©2011 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php>.

² Slovník spisovného jazyka českého. Heslo: tradice [online]. Ústav pro jazyk český. ©2011 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php>.

³ OTTO, J., *Ottův slovník naučný*, s. 626

*společnosti. Životní běh vesnice mohl ještě pře dvěma sty nebo sto padesáti lety podobat velmi podobně životu Ostojovu.*⁴

Lidové zvyky tedy neoddělitelně doprovázely život lidí na venkově a byly charakteristické pro ten který region. Obyčejným lidem byly tradice nejen zpestřením jejich všedního života, ve kterém byli zvyklí těžce pracovat, ale i jistotou ve společnosti, ve které žili. Lidem ve středověku řídilo život slunce. Pracovní den se krátil nebo prodlužoval podle ročního období. Středověkým lidem sloužily pro označení času doby, kdy se konaly, modlitby. Konec pracovního dne byl většinou čas, kdy se zhaslo nebo se zvonilo k nešporám. Pojem volný čas lidé ve středověku ještě neznali. Čas k odpočinku běžného člověka byl těsně propojen s prací, na rozdíl od dnešní doby. Čas k rozptýlení nebyl však ničím neznámým, lidé nepracovali o nedělích a svátcích.⁵ Snad právě pro těsné propojení práce a času určenému k odpočinku, lidé daleko intenzivněji prožívali svátky a tradice, které byly příjemným zpestřením během všednodenních povinností, ale také dávaly možnost ukázat příslušnost k sociální skupině, která jistě dávala běžnému člověku pocit jistoty.

Víra lidem pomáhala překlenout důležité okamžiky během roku a to nejen v hospodářském životě. Často se obraceli o pomoc či poděkování ke světcům, kteří měli pomoci při ochraně před nemocí, či živelnou katastrofou. Zíbrt například uvádí ve své knize Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku jako příklad prosby o pomoc dětinský slib venkovana, který žádal svatého Martina o zadržení roje včel, který přiletěl k jeho chalupě: „Zadržíš-li mi roj, uložím vosk na světla do tvého chrámu.“⁶

Většina tradic však nesouvisí jen s liturgickým kalendářem, jak by se mohlo zdát, ale sahá již do předkřesťanských dob. Jejich význam je spojený s ročním cyklem, se střídáním ročních dob, slunovratem a rovnodenností. „Na tyto logické body kalendářních zlomů se v pozdějším křesťanském, do jisté míry i našem počítání roku, zapomnělo. Přesněji, byly zakryty zmíněnou patronací církevní, bez cílených vazeb na běh vegetace. Přesto i v oblastech dochovaných zvyků z posledních staletí jsou pozůstatky těchto mezníků stále čitelné.“⁷ Příkladem je svátek Hromnic, v liturgickém kalendáři známý jako Očišťování Pany Marie, který si připomínáme 2. února. V keltských dobách připadal na tuto dobu svátek Imbolc spojovaný

⁴ PÁVKOVÁ, J. a kol., *Pedagogika volného času*, s. 18.

⁵ Srov. VERDON, J., *Volný čas ve středověku*, s. 13.

⁶ ZÍBRT, Č., *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, s. 44.

⁷ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtyři ročních dob v lidové tradici*, s. 10

s plodností a proto tedy zařazený také na počátek vegetačního cyklu.⁸ Dalšími svátky z předkřesťanských dob jsou také Dušičky, vzpomínka na mrtvé, nebo pálení čarodějnic v předvečer prvního máje.

2.1.3. Tradice dnes

V některých oblastech České republiky se může zdát, že se tradice již nedodržují vůbec, často je však v běžném životě lidé v Čechách ani nevnímají. Velikonoční pomlázka, barvení vajíček, pečení beránka je součástí života dnešního člověka, stejně tak jako poutě, Mikulášská nadílka a Vánoční stromeček. Pro některé rodiny je samozřejmou povinností uctít památku zesnulých úpravou hrobů na Dušičky 2. listopadu.

Je jisté, že oproti předkům tradice a zvyklosti lidé v dnešní době nedodržují tak důsledně, nebo neznají jejich původní význam. Ale na území Čech a Moravy jsou dodnes ještě folklorně živé oblasti, jako je například Chodsko, Vysočina, jižní Morava, kde se dodržují specifické krajové zvyklosti v po staletí nezměněné podobě. Obyvatelé těchto tradičně živých oblastí jsou na své krajové zvyklosti patřičně pyšní a vychovávají v nich své potomky. Právě hrdost na kulturní dědictví a krajovou příslušnost je jednou z podmínek zachování tradic pro příští generace. V těchto oblastech se dochovaly tradiční oděvy, které jejich majitelé hrdě nosí nejen při slavnostních příležitostech, ale právě při tradičních zvyklostech.

Například na Domažlicku chodí dodnes staré ženy i ve všední den v krojích. Na Chodsku, v kraji, který se rozprostírá od Českého lesa a Šumavy kolem Domažlic, žili vždy lidé pověstní svou tvrdohlavostí a snad proto se zde dodnes dochovaly výroční obřady a obyčeje v takové míře. Tradicí Chodských krojů, tanců a zpěvů se nechal inspirovat i Zdeněk Bláha hudební redaktor českého rozhlasu Plzeň, který založil v roce 1958 ve své rodné obci Horní Bříze na Plzeňsku folklorní soubor Úsměv. Úsměváček, dětská příprava souboru Úsměv, stále vyplňuje volný čas dětem z Horní Břízy a okolí. Ve volném čase se věnují tanci, zpěvu tradicím a zvykům.⁹

Je tedy velmi důležité, v jaké oblasti České republiky bychom tradice a zvyky sledovali a bude-li to na vesnici nebo ve městě.

V místech kde zvyklosti chybí, jejich tradice byla přerušena nebo zapomenuta, nebo nejsou v takové míře jako v tradičně živých oblastech, vznikají v současné době

⁸ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 11.

⁹ Srov. *Úsměváček* [online]. Folklorní soubor Úsměv H. Bříza. ©2013 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://soubor-smev.webnode.cz/usmevacek/>.

spolky, které se snaží tradice obnovovat a zavádět zpět do běžného života. Tak se kromě již zmíněných dodržovaných zvyklostí vracejí do domácností například Lucie, aby překontrolovaly předvánoční úklid. Na internetových stránkách některých obcí se začínají objevovat pozvánky na slavnost Otvírání studánek, pálení čarodějníc, masopustu a podobných zvyklostí. „*Výroční obyčejová tradice je živý organismus, který zůstává z určitého základu, ale značně se proměňuje, reaguje na události doby, projevují se v ní i sociální, kulturní a politické změny, jimiž společnost prochází, Staré obyčeje buď zanikají, nebo se přizpůsobují době, někdy vzniká, i třeba jen dočasně, tradice obyčejů nových.*“¹⁰

Souvislost tradic a zvyklostí s hospodářským rokem je dodnes znát také v pranostikách. Naši předci si během roku všímali přírodní jevů, které dávali do souvislosti s hospodářským výsledkem. Své poznatky zaznamenávali a vyvozovali z nich závěry použitelné pro příští roky.¹¹ Dodnes někteří lidé v České republice vědí, že „*Lucie noci upije (a dne nepřidá)*“¹², a také věří Medardovi, že bude z jeho kápe ještě čtyřicet dní pršet. Pranostiky můžeme tedy považovat za dodnes dochovanou slovesnou tradici.

2.2. Tradice a zvyky v průběhu roku

2.2.1. Jaro

Jarní svátky a zvyky byly často příslibem nadcházejícího probouzení přírody a teplého počasí. Naši předci byli daleko více spjati s přírodou a odkázáni na zdar svého hospodářského počínání během roku. Právě proto se ke světcům, které si připomínáme v únorových a březnových dnech, lidé přimlouvali o pomoc, proti nemocem a prosili za úrodu a ochranu v nastávajícím roce.¹³

Nejvýznamnějšími svátky období jara a předjaří jsou pro křesťansky orientované občany Velikonoce, kterým předchází dlouhé období čtyřicetidenního půstu. Jsou to svátky, během kterých se stále dodržují krajové zvyklosti.

¹⁰REDAKČNÍ RADA ZÁPADOČESKÉ VLASTIVĚDY., KOL. AUTORŮ, *Západočeská vlastivěda*, s. 152.

¹¹MUNZAR, J., *Medardova kápe aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 7.

¹²Tamtéž, s. 204.

¹³Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 9.

2.2.1.1. Hromnice

„Na Hromnice zimy polovice.“¹⁴

Přesto, že astronomické jaro začíná 21. března, svátek Hromnic 2. února, zařazují mezi jarní svátky, protože se svým významem v tradici váže spíše k jaru. Podobně je to i ostatních světců, kteří jsou v křesťanském kalendáři uváděni v únoru a březnu, k nimž se lidé od pradávna obraceli s prosbou pomáhat přírodě ke znovuzrození a k probuzení přírody. *„Zařazení svátku Hromnic do prvních dnů měsíce února je velmi významné. Podle kalendářů starověké Evropy, užívaných na chladném území středu a severu kontinentu s výrazným střídáním ročních dob, příkladně v keltské tradici, je právě předěl ledna a února výrazným časem mezidobí. Přesně stanoveným bodem mezi zimním slunovratem a jarní rovnodenností. Na tyto logické body kalendářních zlomů se v pozdějším křesťanském, do jisté míry i našem počítání roku, zapomnělo. Přesněji, byly zakryty zmíněnou patronací církevní, bez cílených vazeb na běh vegetace. Přesto i v oblastech dochovaných zvyků z posledních staletí jsou pozůstatky těchto mezníků stále čitelné. V průběhu kalendářního roku je jich více a budeme si je připomínat i kolem prvního května nebo listopadu. V úvodu jarního cyklu obyčejů je to právě čas kolem prvního února.“*¹⁵

Zajímavý je jistě i název tohoto svátku, který se váže k hromu, hromobití. Původně se tento svátek jmenoval hypapanté, tj. setkání starce Simeona s Pánem, později Očišťování Panny Marie.¹⁶ Tento svátek je v době ukončení šestinedělí panny Marie, kdy podle židovské tradice 40 den po narození dítěte přinášeli rodiče novorozence do chrámu k přijetí do náboženského společenství a k symbolické očištění rodičky od věčného hříchu. V den, kdy Ježíše do chrámu přinesli P. Maria a sv. Josef, uviděl Ježíše i prorok sv. Simeon, který ho spatřil jako Krista, Spasitele, jako Světlo světa.

V tento den se v souvislosti se světlem shromáždí věřící před kostelem, kde jim kněz svíce vysvětlí. Od těchto posvěcených svíček Hromniček je právě odvozen lidový název tohoto svátku Hromnice. Hromničky měly své praktické využití při bouřkách, kdy je věřící s modlitbou rozsvěceli. Hromem je také často ilustrována boží přítomnost. Předkřesťanský význam tohoto svátku je právě v souvislosti s ochranou pře ohněm.¹⁷ Boj dobra a zla byl odedávna symbolizován světlem a ohněm. Svíce symbolizují Krista,

¹⁴ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 84.

¹⁵ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 10.

¹⁶ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 46.

¹⁷ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 12.

který je světlem. Zapálená svíce měla provádět umírajícího na cestě do věčnosti. Hromničky se dávaly vedle umírajícího, nebo přímo do ruky. Na Chodsku věřili, že kdo bude na Hromnice tancovat, zemře bez světla. Také se nesmělo šít, špička jehly by mohla přilákat blesk. Ze stejného důvodu bylo zakázáno klení a mluvení nevážně.¹⁸

Svátek Hromnic je chápán jako jakýsi předěl mezi starým rokem a novým. Končí čas Vánoc a začíná nový rok. V 19. a 20. století se právě na Hromnice sklízel Betlém a někdy i Vánoční stromek. Hromnice jsou připomínkou světla, které se po dlouhé zimě vrací.¹⁹ Odstrojování vánočního stromku v tento den 2. února je v některých rodinách dodržovaný dodnes. Je to začátek vegetačního cyklu, příroda se začíná probouzet.

2.2.1.2. Svatá Dorotha

„Na svatou Dorotu odmet' sníh od plotu.“²⁰

V období na začátku února se v kalendáři objevuje několik jmen světců, které naši předci prosili o pomoc při nemocech. 3. února si připomínáme svatého Blažeje *„Na svatého Blažeje, kamínek se ohřeje“²¹*, který je patronem při krčních nemocech.²² 5. února je v kalendáři svatá Agáta, *„Svatá Agáta, bývá na sníh bohatá.“²³*, která pomáhala při uštknutí hadem.²⁴

Z hlediska tradic byla velmi významná světeice, svatá Dorota, jejíž svátek připadá na 6. února. Na českých vesnicích se dříve předváděla divadelní hra O svatě Dorotě, která žila podle legendy ve 4. století. Byla popravena, protože se, stejně jako Agatha, odmítla vzdát křesťanské víry. Cestou na popraviště hovořila o ráji plném květin. Nevěřící úředník Theofil ji nabádal, aby mu květy z ráje poslala. Dorota tak učinila a Theofilu v zimním období květy poslala. Theofil uvěřil v Krista a později i on sám byl pro svou víru popraven. Z této legendy se vyvinuly oblíbené divadelní hry, Chození s Dorotou. Venkovské děti tyto hry předváděli ještě v 19. století:²⁵ *„Pana ctná, svatá Dorota byla věčného života. Byla z rodu vznešeného, cerka knížete římského, knížete římského. Když jest ona sřata byla, po andělovi poslala Theofilovi písari košíček překrásných růží, to překrásných*

¹⁸ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 46.

¹⁹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 11.

²⁰ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 61.

²¹ Tamtéž, s. 60.

²² Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 12.

²³ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 61.

²⁴ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 47.

²⁵ Srov. Tamtéž, s. 47.

*růžích.*²⁶ Pro svou vazbu ke květinám, se kterými je často zobrazována, je svatá Dorota patronkou zahradníků a květinářů.²⁷

2.2.1.3. Svatý Matěj

*„Na svatého Matěje pije skřivan z koleje.“*²⁸

Svátek Sv. Matěje, ochránce budoucí úrody a patrona jara, připadá na 24. února. V tento den chodili hospodáři do sadů, kde třásli stromy a modlitbou a říkadly prosili o jejich ochranu a hojnost ovoce. Ke svatému Matěji přinášejícímu plodnost se obracely také ženy, které chtěly otěhotnět.²⁹

Dle legendy byl svatý Matěj učedník Krista, po jehož smrti nahradil zrádného Jidáše a stal se apoštolem, s'at sekerou. Vzhledem k jeho předpokládaným schopnostem pomáhat při úrodě a plodnosti, mu byla zasvěcena některá poutní místa a kostely. Nejznámějším z nich je kostel, který se nachází v dnešní pražské čtvrti Dejvice. K tomuto kostelu se každoročně konala pouť, známá dnes jako Matějská pouť. Původní putování farníků ke kostelu dnes nahradil lunapark plný technických atrakcí.³⁰

2.2.1.4. Svatý Řehoř I.

*„Na svatého Řehoře čáp letí přes moře, žába hubu otevře, líný sedlák, který neoře.“*³¹

Svatý Řehoř císařský náměstek, narozen kolem roku 540 v Římě, rozdal svůj majetek, vzdal se svého úřadu a odešel do kláštera. Později roku 590 byl zvolen papežem, ale tento úřad nepřijal a uprchl. Římané ho však vypátrali a dovedli s poctami do Říma, kde pak Řehoř dobře pečoval o církve. K jeho zásluhám, kromě mnoha významných knih, patří také reformace církevní zpěvu - Gregoriánského chorálu a pravděpodobně se zasloužil i o zakládání škol. Zemřel 12. března 604.

Na svatého Řehoře, jako patrona školy, žáků a učitelů, chodili zvláště ve městech na koledu právě žáci a učitelé, kteří se přestrojili za řehořské vojáky a svatého Řehoře s berlou a biskupskou čapkou: ³² *„Dnešního dne památka velká v Římě se děje, slavnost papeže svatého Řehoře se stkvěje, jenž se snažil školy založiti a grunt pevný k ctnostem založiti. Protož my z Jamolic školní žáci, uděláme dnes sobě legraci, budem*

²⁶ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 181.

²⁷ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 73.

²⁸ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 66.

²⁹ Srov. LANGHAMEROVÁ, J., *Čivero ročních dob v lidové tradici*, s. 14.

³⁰ Srov. Tamtéž, s. 15.

³¹ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 74.

³² Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 52.

se execírovat, abyste se měli nač dívat.“³³ (execírovat, zastaralý výraz - vojensky vycvičovat nováčky).³⁴ Tyto v Čechách oblíbené hry byly na konci 18. století zakázány Josefem II.³⁵ Dalším obřadem prováděným na svátek sv. Řehoře jsou „řehořské voračky“. Kdy byl jeden z aktérů obalen slámou a se špičatou slámovou čepicí a začernělým obličejem chodil ve veselém průvodu od stavení ke stavení, kde tančil s rodinou hospodáře a popřál hospodáři, aby se mu v následujícím roce v hospodářství dařilo.

Nejstarší zmínky o řehořských obchůzkách v Čechách jsou z 16. Století a pořádané byly ještě ve století devatenáctém.³⁶

2.2.1.5. Svatý Jiří

*„Na svatého Jiří rodí se jaro.“*³⁷

Svatý Jiří, zobrazován jako rytíř - drakobijec, který za vlády císaře Diokleciána podstoupil mučednickou smrt pro svou Víru v Krista, má svátek 24. dubna. V evropské tradici byl patronem rytířských řádů.³⁸ Motiv draka je totožný s motivem hada. Oba tyto symboly jsou představiteli zla - d'ábla.³⁹

Na svatého Jiří se podle lidové víry otevírá zem, proto je tento den významným mezníkem vegetačního cyklu, kdy hospodáři s pastýřem prováděli evidenci dobytka a poprvé vyháněli dobytek na pastvu. Na Šumavě byl vyváděn dobytek z chlévů ozdoben věnci s červenými pentlemi, jako ochranou před uhranutím.⁴⁰ *„Z méně známých praktik bylo někde zvykem na sv. Jiří škrtit krtky. Ten, kdo si pak prsty, kterými škrtil krтка, třel hrdlo, měl být zbaven krčních nemocí.“*⁴¹

2.2.1.6. Velikonoce

Nejvýznamnějšími křesťanskými svátky jarního období jsou bezesporu Velikonoce, které řadím na konec jarního období, protože jsou to svátky pohyblivé. Termín oslav Velikonoc se určuje podle lunárního kalendáře, který se nekryje s kalendářem civilním. Velikonoční doba v sobě nese zásadní změnu, je předělem mezi koncem a počátkem, mezi smrtí a znovuzrozením, mezi zimním obdobím a jarem. Je to doba, která

³³ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 13.

³⁴ Srov. KOL. AUTORŮ, *Nový akademický slovník cizích slov*, s. 223

³⁵ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s.13.

³⁶ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 82.

³⁷ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 88.

³⁸ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 43.

³⁹ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů Obrazy a znaky křesťanského umění*, s. 50.

⁴⁰ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 60.

⁴¹ KOL. AUTORŮ., *Západočeská vlastivěda*, s. 149.

nespočívá jen ve Velikonočním pondělí a s ním spojené pomlázce, ale i čas dlouhé přípravy a půstu, kdy máme čas na zamyšlení.⁴² „Velikonoce – pesach, pascha- jsou svátky připomínající vyjití. Židé pesachovou slavností vzpomínají na exodus, vyjití ze země otroctví do zaslíbené země svobody. To je i podstatný kontext Ježíšova velikonočního příběhu: Je to hodina, kdy opouští tento svět a navrácí se k Otci.“⁴³

První nedělí po prvním jarním úplňku je Boží hod, tedy velikonoční neděle. Půst začíná šest týdnů před Božím hodem a to první postní nedělí. Langhammerová pokládá otázku: „Proč je dobré držet půst? Protože minulá dlouhá staletí usměřňovala běh našeho života a času katolická církev a křesťanství obecně. V jeho roku se čas neodvíjí v přímé vazbě na přírodní cyklus, ale vsouvají se do něj z hlediska víry významné celky – velké svátky, na něž se je nutno připravit duchovně i hmotně, reálně dobou klidu – postem. Proto se, trochu anachronicky, probuzené životní pochody a pocity jarní radosti omezují, uklidňují a ztišují do postní atmosféry. Lidé se směřují k tělesnému odříkání a duchovnímu soustředění na přicházející vážné a významné cíle církevního roku, Kristovo umučení a Zmrtvýchvstáním jako nejvýznamnější kapitolou církevních dějin a opory křesťanské víry.“⁴⁴ Dále Langhammerová uvádí, že se pravděpodobně naši předkové během půstu nevěnovali pouze své víře: „Museli se srovnat s daným obdobím, s jeho obecným principem návratu života, zejména u lidí venkova, stejně jako s motivy náboženskými. Právě na tomto vstupním úseku roku je citelný synkretismus, tj. prolínání několika různorodých sfér duchovního života a jejich vyústění do chování lidí, různorodých obřadních úkolů a atributů.“⁴⁵ Vokolek o době půstu jako o době k zamyšlení píše: „Velikonoční doba nespočívá jen ve Velikonočním pondělí, nejen v pomlázce, nejen v polévání a malovaných vajíčkách. Bylo by dobré se rozpomenout, že je to čas dlouhé přípravy, půstu, čas mnoha obyčejů a zamyšlení.“⁴⁶ Dlouhý půst je velmi dobře zařazen do období, kdy končila zima a výběr potravin byl pro běžné lidi velmi omezen.

- **První neděle postní**

Čtyřicátým dnem před velikonočním Vzkříšením, začíná Popeleční středou doba postní, po které následuje první neděle postní. Zíbrt uvádí jako název první postní neděle

⁴² Srov. VOKOLEK, V., *Český rok v obyčejích, říkadlech, snech, pověstech, pranostikách, traumatech, pohádkách, mýtech, skutečnostech a žertech*, s. 59.

⁴³ HALÍK, T., *Dotkni se ran Spiritualita nelhostejnosti*, s. 31.

⁴⁴ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 18.

⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 18.

⁴⁶ VOKOLEK, V., *Český rok v obyčejích, říkadlech, snech, pověstech, pranostikách, traumatech, pohádkách, mýtech, skutečnostech a žertech*, s. 59.

Pučálka. Tento název je odvozen z pokrmu, namočeného napučeného hrachu, který se v tomto období chystal.⁴⁷ Langhammerová uvádí, že se Pučálkou místy nazýval i čas postu mezi Popeleční středou a první nedělí postní.⁴⁸ Shodně Langhammerová i Zíbrt uvádějí, že se tato neděle nazývala také Černá, podle postních černých šatů, které nosily v tomto období ženy. Podle Zíbrta se také můžeme setkat s názvem pytlová, prý podle režného postního roucha.⁴⁹ Tento název shodně uvádí i Vokolek: „*Když Pytlová přijde k prvním domům, psi v hrůze zalézají do prázdných sklepů a několik dní je odtamtud nikdo nedostane.*“⁵⁰ Jiným názvem je neděle Liščí, odvozeným od zvyku, kdy maminky pekly speciální preclíky, které zavěšovaly dětem na zahradě, s tím, že jim je tam nechala liška. Tento zvyk byl zaznamenán Krolmusem v roce 1847 na Hořovicku, Berounsku a Křivoklátsku.⁵¹

- **Druhá neděle postní**

Tato neděle se může nazývat *Černá*, shodně jako první neděle postní podle černého oděvu, který nosily ženy v době půstu. Krolmus tuto neděli uvádí jako Sazometnou, podle předvelikonočního úklidu a zametání.⁵² Od dalšího jarního pokrmu je odvozen nejčastěji uváděný název neděle Pražná. Langhammerová uvádí, že základem pokrmu pražmy byla napučená opražená a dochucená zrna obilí.⁵³ Vondruška však upřesňuje, že se k tomuto pokrmu používala zrna nedozrálá: „*Pražmo je staroslovanský pokrm, který se zhotovoval pražením nedozrálého obilí. Dokladem o oblíbě tohoto jídla jsou četné archeologické nálezy velkých pražnic.*“⁵⁴

- **Třetí neděle postní**

Název třetí neděle *Kýchavá* je odvozen od pověry, že kolikrát v tento den člověk kýchne, tolik let bude ještě živ. Zíbrt uvádí pověru: „*Kdo kýchne v ten den třikrát, po celý rok prý ani nezastůně.*“⁵⁵ S tímto názvem pak souvisí i původ pozdravu: Pozdrav Pán Bůh!⁵⁶ Pavel Vondruška mluví o tomto pozdravu v souvislosti s druhem

⁴⁷ Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 205.

⁴⁸ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 19.

⁴⁹ Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 205.

⁵⁰ VOKOLEK, V., *Český rok v obyčejích, říkadlech, snech, pověstech, pranostikách, traumatech, pohádkách, mýtech, skutečnostech a žertech*, s. 61.

⁵¹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 19.

⁵² Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 207.

⁵³ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 19.

⁵⁴ VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 53.

⁵⁵ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 207.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 207.

středověkého moru, který se vyznačoval kýcháním. Lidé si proto v obavách pře touto nemocí navzájem při kýchání přáli: Pomáhej Pán Bůh, Pozdrav tě Pán Bůh.⁵⁷

- **Čtvrtá neděle postní**

Název této postní neděle *Dražebná* je odvozen od slov Družba, družička, družebnost. Langhammerová uvádí, že se tato neděle dávala do souvislosti s pořádáním svateb, kdy právě v tento den chodily Družbové zvat na svatbu.⁵⁸ Zíbrt o tomto zvyku také píše: „Podle B. M. Kuldy nazývají se tyto předběžné námluvy „okopávání koledy“ (pomlázky).⁵⁹

Pavel Vondruška mluví o tom, že v tuto neděli byla uvolněna postní kázeň. Mládež se mohla scházet k pobavení na návsi. Dále uvádí zvyk z okolí Nepomuka, kdy bylo zvykem ženichovi podávat pokrm pučálku s nastrčenou vidličkou. Uchopil-li ženich místo lžice vidličku, byl terčem posměchu.⁶⁰ Vokolek uvádí jiný zvyk z Rakovníka, kdy vesničané dávali „Dražebné“ za humna (pozemek za zahradou) hrnek mléka a kůrky chleba, za které se jim „Dražebná“ odvděčila štěstím a zdravím.⁶¹

- **Pátá neděle postní**

Tato postní neděle může být nazývána *Černá*, ze stejného důvodu jako dvě první postní neděle. Tento název se podle Zíbrta ujal v jižních Čechách, kde vymizel zvyk vynášení Smrti, podle kterého je odvozen známější název této neděle, tedy neděle *Smrtná*.⁶² Obyčej vynášení smrti pokládá Zíbrt podle jeho slov: „za nejstarší jarní obřad v českém zvykosloví lidovém“.⁶³ Tento zvyk byl zapovězen církví jako pohanský, jak uvádí Zíbrt ve své knize Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku.⁶⁴ Langhammerová popisuje zvyk vynášení Smrti takto: „Přes zmíněné zákazy se zvyk udržoval a v dobově ztvárněné formě přetrval do 19. století, zcela výjimečně až do současnosti. Výsledná forma se ustálila na pomezí hry mládeže, především dívčí populace. Svobodná děvčata na Smrtnou, někdy i Družebnou neděli zhotovila symbolickou figurínu vyjadřující i svou

⁵⁷ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 53.

⁵⁸ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 19.

⁵⁹ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 208.

⁶⁰ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 53.

⁶¹ Srov. VOKOLEK, V., *Český rok v obyčejích, říkadlech, snech, pověstech, pranostikách, traumatech, pohádkách, mýtech, skutečnostech a žertech*, s. 61.

⁶² Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 209.

⁶³ Srov. Tamtéž, s. 209.

⁶⁴ Srov. ZÍBRT, Č., *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, s. 134.

*formou a užitím materiálů smrt – obnošené šaty, bílá a černá barva, prázdná vejce aj. Nazývala se také Smrt, Smrtka, Smrtholka, Mořena, Morena, Morana.*⁶⁵

Vokolek uvádí říkadlo z Lounska: „*Smrt plave po vodě, nový jaro k nám spěje s červenějma vejci, s žlutejma mazanci, s modrejma očima, žlutejma ušima, se zelenou hlavou, lépe černé oči plavou, s bílým nosem a s černým vousem. Mořeno, ty parádnice! Pluj a nevracej se více.*“⁶⁶

Langhammerová uvádí, že se v Čechách tento zvyk po řadu generací nekoná, je znám pouze jako nově obnovovaný rituál většinou folklorními soubory. Také však píše o příkladu zachování této tradice v obci Suchovršice na Trutnovsku, kde se podle soudobého terénního výzkumu zjistilo, že tento zvyk přetrval do dnešní doby.⁶⁷ Zíbrt popisuje kromě zvyklostí vynášení smrti také zvyk z Žatecka, kdy po vhození smrti do vody nebo do příkopu, ustrojily děti jedlový stromek barevnými pentlemi a s tímto lítem chodily po vsi: „*Svatý Jiří vstává, zem nám odmykává, aby tráva rostla, travička zelená, růžička červená...*“⁶⁸

S létem, které mělo různou podobu, se chodilo na mnoha místech, ale není tak častý jako stále obnovovaný zvyk vynášení smrti. Zvyk – chození s létem, létěčkem se stále ještě dochoval na jižní Moravě, například v obci Hradčovice nedaleko Uherského Hradiště dodnes vítají jaro nošením Marka a Létěčka. Marek je pravděpodobně mužskou podobou Moreny. Chlapci obcházejí s Markem stavení a koledují. Děvčata koledují ve stejný den s létěčkem, které má podobu opentlené větévky.⁶⁹

- **Šestá neděle postní**

Poslední postní neděle, kterou začíná poslední postní doba – Pašijový týden, je neděle *Květná*, místy nazývané *Palmová*, *Palma*.⁷⁰ Vlastimil Vondruška vysvětluje název této neděle, který je odvozený od květů, nebo palmových ratolestí, kterými lidé vítali příjíždějícího Krista při jeho příchodu do Jeruzaléma. Připomíná zvyk svěcení kočiček, se kterými se prováděli pověřivé praktiky, například se polykaly jako ochrana před

⁶⁵ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 21.

⁶⁶ VOKOLEK, V., *Český rok v obyčejích, říkadlech, snech, pověstech, pranostikách, traumatech, pohádkách, mýtech, skutečnostech a žertech*, s. 63.

⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 21.

⁶⁸ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 217.

⁶⁹ Srov. *Obec Hradčovice – zvyky* [online]. Oficiální stránky obce Hradčovice. ©2008 [cit. 2014-03-04]. Dostupné na: <http://www.hradcovice.cz/zvyky>

⁷⁰ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 24.

bolestí v krku.⁷¹ Langhammerová popisuje doposud dochovaný zvyk vázání kytic kočiček z Plzeňska a Klatovska, kde se váže kytice *jehnid* ozdobená stužkou.⁷²

- **Pašijový týden**

Závěrečnou dobou postu je poslední pašijový týden, jehož název je odvozen z latinského passio - utrpení.⁷³ „V řadě míst Evropy, nevyjímaje české kraje, se od časů středověku konají i reálná představení o umučení Páně – pašijové hry. Známé jsou obnovené hry v jihočeských Hořicích, ve Ždaru nad Sázavou, v Praze, příkladně v národopisném Musainou i jinde.“⁷⁴

- **Škaredá středa**

Téma her je zrada Jidáše, který udal Krista velekněžím pravděpodobně ve středu po květné neděli. Tato středa je dodnes známá jako Škaredá středa.⁷⁵ Vondruška uvádí též název odvozený od zvyklosti vymetat v tento den komíny, tedy středa sazometná.⁷⁶

- **Zelený čtvrtek**

„Je-li Zelený čtvrtek bílý, bývá mokrý máj.“⁷⁷

Počínaje dalším dnem Zeleným čtvrtkem se uskutečnily hlavní velikonoční události. Název tohoto dne pravděpodobně vznikl zkomolením německého slova grien – naříkat na grünen – zelený.

K tomuto dni se připomíná poslední večeře Páně, modlitba v zahradě Getsemanské, kde se konalo i Ježíšovo zatčení. Jidášova zrada byla připomínána během chlapeckých obchůzek, které se konaly od zeleného čtvrtku až do bílé soboty.

V tyto dny nahrazovaly zvony, které přestaly zvonit, Odletěli do Říma, různě podomácku vyrobené klapačky, řehtačky, se kterými třikrát denně obcházely děti vesnici. Při poslední obchůzce na Bílou sobotu dostávaly odměnu ve formě vajíček, peněz a sladkostí. Zíbrt popisuje zvyk honění Jidáše, který se v tyto dny konal na Plzeňsku, Chrudimsku i jinde: „*Jinoškové 10-12 letí v kostele při obřadu okolo oltáře stojí a jak kněz započne obřady, vyběhne chlapec od oltáře z kostela, běží do vsi nebo*

⁷¹ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 54.

⁷² Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 25.

⁷³ Srov. Tamtéž, s. 26.

⁷⁴ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 26.

⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 26.

⁷⁶ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 55.

⁷⁷ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 85.

*města a uhání. Druhé děti hrnou se za ním a uhánějí s řehlačkami a klapačkami zpívající: Jidáše honíme, klekání zvoníme, při tom se modlíme...*⁷⁸

Langhammerová uvádí zvyk pálení Jidáše, jeho slaměné podoby, jako dodnes dochovaný v obcích u Vysokého Mýta.⁷⁹ O pálení tzv. Jidášovy brady se zmiňuje i Vavřincová jako o nejstarším tištěném pražském rituálu z roku 1496, který byl praktikován o Bílé sobotě. Jednalo se o tyč omotanou koudelí, která po zapálení připomínala věřícím pomíjivost zemského světa. Tento zvyk byl v barokní době přesunut do první části mše.⁸⁰

- **Velký pátek**

*„Velký pátek deštivý - dělá rok žíznivý.“*⁸¹

Na Velký pátek se dodržoval přísný půst. V tento den před východem slunce si lidé pro zdraví omývali chodidla ve vodních tocích. Tomuto dni byla také přisuzována magická moc a s ní spojená pověra, že se v tento den otevírá zem s poklady, kterou zachytil i K. J. Erben: *„A hle, vzhůru k Boží slávě běží z vísky zástup hojný, veský lid to bohobojný-a dnes Velký pátek právě.“*⁸²

- **Bílá sobota**

*„Prší-li na Bílou sobotu, bude málo třešní.“*⁸³

Po Velkém pátku následuje Bílá sobota, jejíž název je spojen s bílým rouchem, které si oblékali noví členové církve při křtu, který se v tento den často konal. Toho dne se konala již zmíněná poslední dětská obchůzka, ale také se svítily živly oheň a voda. Zvyk svěcení ohně a vody je podle Vondrušky doložen i ve slovanských bohoslužbách sv. Cyrila a Metoděje na Velké Moravě a sv. Prokopa v sázavském klášteře.⁸⁴ Oheň se znovu vykřesal, ve spojitosti se symbolikou vzkříšení Krista, a zapálila se jím svíce *paškál*.⁸⁵

⁷⁸ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 242.

⁷⁹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 29.

⁸⁰ Srov. VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie Velikonoc*, s. 38.

⁸¹ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 86.

⁸² ERBEN, K. J., *Kytice z pověstí národních*, s. 26.

⁸³ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 86.

⁸⁴ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 56.

⁸⁵ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 32.

- **Hod Boží Velikonoční**

„Prší-li o velikonočním Hodu, bude v létě nouze o vodu.“⁸⁶

Hod Boží velikonoční je podle Langhammerové méně výrazný z pohledu zvyků. Dopoledne se lidé účastnili bohoslužby a v poledne následoval masitý oběd. K typickým velikonočním pokrmům patřila též hlavička pokrm, který obsahuje nasekané kopřivy a upečený Beránek, který se v pozdější době přetvořil z masitého pečeného masa v beránka z piškotového těsta.⁸⁷ Dále popisuje dnes obnovovaný zvyk v tento den objíždět pole, na kterém raší osení, a jeho svěcení.⁸⁸

- **Pondělí Velikonoční**

Nejvýznamnějším dnem Velikonoc je z hlediska tradic dodnes Velikonoční pondělí a s ním spojené pletení pomlázky a barvení vajíček, která nesou symboliku rodícího se života. Vajíčka kraslice (název je odvozen od slova krásný) jsou zdobeny různými způsoby. Nejznámější je barvení (v kopřivách, cibulových slupkách) a zdobení voskem (včelím).⁸⁹

Tvoření kraslic je doménou žen a dodnes živým uměním, motivovanou zálibou pro radost sobě a druhým, zachováním rodinné či lokální tradice. V Čechách jsou velikonoční vajíčka zaznamenána ve 14. století. O „krášlených“ vejcích se zmiňuje v souvislosti s velikonoce i Tomáš Štítný ze Štítného (1333-1409).⁹⁰

S vajíčky se hrály různé hry. Jednalo se o házení vaječ do vzduchu. Komu se vejce nerozbilo, vyhrál. Další hra byla „na ťukanou“, kdy protihráči ťukali špičkou vaječ o sebe a vyhrával ten, komu zůstalo vajíčko neporušené.⁹¹

S pomlázkou obcházejí chlapi děvčata a koledují: „*Hody, hody doprovody, dejte vejce malovaný...*“ Slovo doprovody je odvozeno od názvu Doprovodná, což je následující neděle, při které se v minulosti konala, pobožnost za zemřelé.⁹² Pomlázka může být jen proutek, ozdobený barevnou stuhou, ale často je složitě spletená z několika prutů vrby, též břízy či jalovce. Své pojmenování pak dostává podle oblasti, ve které se koledníci nacházejí: žila, tatar, metla, korbáč, mrskačka, atd...⁹³

⁸⁶ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 86.

⁸⁷ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 35.

⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 33.

⁸⁹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 37.

⁹⁰ Srov. VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie Velikonoc*, s. 256.

⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 256.

⁹² Srov. FROLCOVÁ, V., *Velikonoce v české lidové kultuře*, s. 45.

⁹³ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 127.

Koledování se v Čechách stále dodržuje. Vondrušková uvádí výsledky průzkumu, který dokazuje, že se zvyk, kdy chodí muži „vyšupat“ děvčata dodržuje téměř ve všech českých městech a vesnicích.⁹⁴

Místy je koledování s pomlázkou doprovázeno poléváním chlapců vodou či voňavkou. Tento zvyk se do Čech dostal ze sousedního Slovenska. Polití vodou má pravděpodobně stejný význam jako vyšlehání pomlázkou, má zajistit zdraví a krásu pro příští rok.⁹⁵

2.2.1.7. Filipojakubská noc, Májka a majáles

„Májová vlažička – naroste travička;

Májový deštiček – poroste chlebiček.“⁹⁶

V předvečer 1. května se na českém venkově ještě stále hojně dodržuje prastarý zvyk stavění máje. Vysoký, ozdobený, většinou smrkový strom – Máj, Májka je symbolem vítězství jara nad zimou, symbolem trvalého vítězství nad smrtí a v neposlední řadě je pro svůj roční cyklus, kdy v zimě odpočívá a na jaře znovu ožívá, symbolem vítězství života nad smrtí.⁹⁷

Máj se staví v prostřed obce a je otázkou cti mladých mužů z vesnice, uhlídat máj do rána před hochy ze sousedních obcí, kteří by mohli máj podetnout. Máj se většinou staví do předem vykopané jámy. Dříve si chlapci pomáhali bidly a lany se smyčkou a celý proces trval i hodinu. Dnes se stavění máje přizpůsobilo moderní době a mužům při stavbě máje většinou pomáhá technika. V některých obcích jen obměňují špičku májky za novou. Dříve stavěli mládenci, kromě ústředního máje, ještě menší máje děvčatům pod okny.⁹⁸ „*V některých krajích máj slavnostně podrželi chasníci posledního května, jinde zůstala stát do příštího roku.*“⁹⁹

Lidé věřili, že poslední dubnová noc je magickým časem, kdy mají zlé síly větší moc než jindy. O Filipojakubské noci prováděli rituály, které jim od zlé moci měly pomáhat. „*Ochranu domu a chlévů zajišťovaly drny, písek nebo plevy, zelené ratolesti a svěcené kočičky, také kresby kruhů nebo křížků na vratech.*“¹⁰⁰ Tradice pálením ohňů,

⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 121.

⁹⁵ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 123.

⁹⁶ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 92.

⁹⁷ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů Obrazy a znaky křesťanského umění*, s. 245.

⁹⁸ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 44.

⁹⁹ KOL. AUTORŮ., *Západočeská vlastivěda*, s. 150.

¹⁰⁰ VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 160.

sahá pravděpodobně do předkřesťanských dob, Keltové slavili po setmění 30. dubna v den mezi jarní rovnodenností a letním slunovratem, významný svátek – Baltaine.¹⁰¹

V měsíci květnu také nelze opomenout studentskou tradiční zábavu s průvodem a volbou krále, Majáles. Tyto oslavy jara a nastupujícího měsíce lásky, mají své kořeny v době národního obrození a jsou zábavou především středoškolských a vysokoškolských studentů.¹⁰²

2.2.2. Léto

Během letního období měli běžní lidé zvláště na vsi velmi málo času na odpočinek, oslavy a radovánky. Hlavní náplní jejich života během letních měsíců byla práce, starost o živobytí na celý příští rok. Přesto si prostor na oslavy, které se konaly během letního období, našli. V každé obci se většinou konaly poutě, které se vázaly většinou ke světcům, jimž bylo zasvěceno posvátné místo, kostel či kaple v místě.

2.2.2.1. Poutě

*„Pout' obecně znamená cestu. V náboženském smyslu je to cesta pokání, uctívání proseb a vytržení z běžného rytmu života. Cesta k místům naplněným boží mocí. Je to jistá oběť Bohu, fyzická námaha. V křesťanském světě jsou pouti známé od dob raného středověku, vedené k místům, kde se odehrály nejvýznamnější děje Nového zákona, ale i v lokalitách vyzařujících mimořádné síly Země – na návrších nebo u léčivých pramenů.“*¹⁰³ Smysl poutí vystihuje Halík ve své knize Prolínání světů takto: *„Chodidla zbožných poutníků hnětou po tisíciletí prach cest napříč celou touto planetou, Poutníci se nejen modlí během cesty - cesta sama je formou modlitby. Pout' vyjadřuje ochotu překročit horizont známého a navyklého, „vydat se“, dotknout se posvátného místa – a vrátit se domů trochu jiný, dívat se pak i na svůj domov a své okolí jakoby jinýma očima.“*¹⁰⁴ Ve stejné knize také Halík zmiňuje význam poutí v čase diktatur, jako touhy po svobodě. Jako příklad uvádí pout' na Velehrad v roce 1989 a pout' do Říma v roce 1989 na svatořečení Anežky české, která měla dle barokní legendy zajistit Čechům po svém svatořečení lepší časy.¹⁰⁵ Dnes mají poutě v Čechách často světský charakter, kdy zábavu zajišťují kolotoče a podobné adrenalinové atrakce, které často doplňuje večerní zábava. Přesto se tyto novodobé poutě zpravidla váží k místu, kde se konají,

¹⁰¹ Srov. LANGHAMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 44.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 49.

¹⁰³ LANGHAMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 70.

¹⁰⁴ HALÍK, T., *Prolínání světů Ze života světových náboženství*, s. 201.

¹⁰⁵ Srov. Tamtéž, s. 211.

a zachovávají si křesťanský charakter. Jsou pořádány ve dnech, kdy si lidé připomínají světce, kterým je zasvěcen kostel, kaplička, nebo nějaké významné místo v obci či okolí. V letních měsících můžeme navštívit pouť, která se koná na svatou Annu, Markétu, nebo pouť Cyrilometodějská.

Známa je Vavřínecká pouť na Chodsku, která se koná v srpnu na Veselé hoře, kde stojí kostel zasvěcený právě svatému Vavřinci, kterého si v kalendáři připomínáme 10. srpna. V Domažlicích se v těchto srpnových dnech konají velkolepé Chodské slavnosti, ke kterým patří ochutnávka chodských koláčů a přehlídka hudebních souborů nejen z Chodska. Nedaleko od Domažlic, v obci Mrákov pořádá mrákovský hudební soubor tradiční chodskou *hyjtu*, která byla letos jubilejní, konala se po padesáté. V den této slavnosti si obléknou občané Mrákova a sousední obce Starého Klíčova s Chodskou hrdostí tradiční Chodský kroj a sejdou se v místním sportovním areálu, kde probíhá přehlídka folklórní muziky. V roce 2012 se konala jubilejní padesátá Chodská Hyjta.¹⁰⁶

2.2.2.2. Svatodušní svátky – Letnice

„Na svatého Ducha bláto – bude laciné mláto.“¹⁰⁷

Svatodušní svátky, lidově též Letnice, také navazovaly na předkřesťanskou tradici, kterou zmiňuje k roku 1092 kronikář Kosmas, jako čas, kdy lidé obětovali zlým duchům. Často se s těmito svátky spojovaly nejrůznější pověry o boji s nečistými silami, podobně jako je tomu u Filipojakubské noci. V křesťanské tradici se tyto svátky se slavily 50 dnů po Velikonocích a mohli připadnout na dny od 10. května do 13. června. Byly připomínkou dne, kdy na hoře Sinaj obdržel Mojžíš Desatero.¹⁰⁸

O letnicích se konala i oblíbená zábava střelba ku ptáku. *„Zprávy o této zábavě sahají až do 13. století. Čechům se pravděpodobně zalíbila tato zábava, kdy se slavila památka sv. Ducha v podobě ptáka holubice. O letnicích stavěli si bidlo, upevnili naň ptáka (místo živého býval později toliko dřevěný) a stříleli o závod. Později skupili se střelci v cechy, volili si po cizím zvyku krále, který totiž ptáka sestřelil, a pořádali pravidelně o letnicích veřejné slavnosti, při nichž nosíval král jakožto odznak svého vítězství ptáka na prsou, zavěšeného na řetězu.“¹⁰⁹* Dle Zíbrta jsou doklady z dějin střeleckých spolků v Praze, Benešově nad Ploučnicí, v Chomutově, v Plzni a v Hradci

¹⁰⁶ Srov. Obec Mrákov[online]. Poslední úpravy 22. 1. 2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na:

http://www.mrakov.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=630

¹⁰⁷ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 108.

¹⁰⁸ Srov. VONDROUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 64.

¹⁰⁹ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 367.

Králové. V pozdějších dobách vyměnily střelecké cechy kuše za střelné zbraně, ale oslavy se konaly stále o Letnicích.¹¹⁰

Na Slovácku a Hané se dodnes koná jízda králů. Langhammerová píše o této slavnosti jako o mimořádné, kterou by měl každý prožít alespoň jednou za život: „*Konají ji zde od pradávna osmnáctiletí mládenci. Jedou na vystrojených koních ozdobených praporci, květy a fábory. Přes papírovou Květoslavu zůstala z původního přírodního rituálu řada prvků a znaků, čitelných odborníkům, ale i na nezasvěceného účastníka zapůsobí celá atmosféra, právě ona nesdělitelná duchovní síla, po staletí, snad i tisíciletí tříbeného rituálu mládí na kraji léta.*“¹¹¹ O podobných zvycích, které se slavily v jižních a západních Čechách, se zmiňuje i Vondruška: „*Králův průvod byl obvykle rozmanitý, kromě praporečnicků a binců se v něm vyskytoval i kat, kněz, soudce, rybníkář, sluha a další. Na některých panstvích Rakovnického, Berounského a Plzeňského kraje se v letech 1780 až 1790 (doba josefínských úsporných reforem) hry s králem zakazovaly, protože prý výrostci nadělali v lesích mnoho škod při sekání stromků na máje, loupaní kůry stromů na čepice, oděvy a pásy, jimiž se odíval král a družina.*“¹¹² Langhammerová uvádí, že tento zvyk v Čechách vymizel pravděpodobně kolem roku 1900.¹¹³ Na jižní Moravě je dodnes chlapec, který představuje krále zvolen. Jinak tomu bývalo v západních Čechách na Chudenickém panství u Klatov, kde se role rozdělovaly podle toho, v jakém pořadí chlapci vyhnali dobytek na pastvu. Králem byl první, další byl širic, dále žabař, hokynář, další táhli káru a poslední byl žábou.¹¹⁴ Pavel Vodruška zmiňuje podobný zvyk jízdy králů na Jižní Moravě. Byl jím závod na koních pořádaný také o letnicích na Šumavě.¹¹⁵

V době letnic se konaly také obchůzky královniček, květy a pentlemi ozdobených dívek, které chodily po vsi a zpívaly „Králenské“ písně. S obchůzkami královniček se pojil i zvyk čištění studánek. Nevinné dívky chodily čistit zanesené prameny a za tento úkon vybíraly „za vylejvání“.¹¹⁶

¹¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 371.

¹¹¹ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 62.

¹¹² VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 65.

¹¹³ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 60.

¹¹⁴ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 65.

¹¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 66.

¹¹⁶ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčaje*, s. 199.

2.2.2.3. Boží tělo

„Jasno-li o Božím těle, dobrý rok čekejte směle!“¹¹⁷

Boží tělo je pohyblivým svátkem, který spadá do začátku léta čtyřicátý den po Zeleném čtvrtku. Langhammerová popisuje slavnost o Božím těle, která se stále dodržuje na Chodsku v obcích Postřekov a Mrákov: *„Hlavní veličinou obřadu je Kristovo tělo, reálně zpřítomněné v hostii, umístěné v monstranci. S ní kněz v obřadním průvodu kráčí obcí v pomyslném kruhu kolem kostela a návsi se zastávkami u čtyř polních oltářů. Uctívání Kristova těla je více než tradiční. V duchu starých mýtů je nejúčinnější prosba či oběť přinášena panenskými dívkami, u nás družičkami. Symbolickou obětí jsou živé, čerstvě natrhané květy, které se sypou na zem jako živý koberec.“¹¹⁸*

Slavnost na Boží tělo nebyla pouze venkovskou záležitostí, ale konala se i ve městech. První doložené Pražské procesí na Boží tělo se konalo již v roce 1355. Tato slavnost byla důležitou společenskou akcí. Děvčata se oblékala do nových šatů, členové různých spolků se mohli předvést v uniformách.¹¹⁹

2.2.2.4. Svatojánská noc

„Na Jána jasně – vozí se seno krásně.“¹²⁰

Jan Křtitel žil za vlády Heroda Antipy, kterého kritizoval, protože si vzal manželku svého bratra Herodiadu. Ta poradila své dceři Salome, aby si za tanec pro Heroda přála hlavu Jana Křtitele. Salome matku poslechla a její přání bylo splněno.

Svátek svatého Jana 24. června, připadá do období letního slunovratu. V předkřesťanských dobách bylo s tímto obdobím spojeno mnoho pověr a zvyků. Bylo zvykem pálení ohňů, které chlapani přeskakovali. Čarovná moc se přikládala i bylinkám, které se trhaly v tento den. Dívky věřily, že pokud hodí věneček z devatera bylin do vody, svatý Jan jim ukáže jejich budoucího muže.¹²¹

2.2.2.5. Dožínky

K zakončení letního období v hospodářském kalendáři bezesporu patří dodnes dochované oslavy k zakončení polních prací. Pro hospodáře bylo důležité kosení luk a sklizeň sena. *„Na Jána jasně – vozí se seno krásně.“¹²²*

¹¹⁷ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 112.

¹¹⁸ LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 52.

¹¹⁹ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 201.

¹²⁰ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 126.

¹²¹ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 204.

¹²² MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 126.

Dalším mezníkem byla sklizeň obilí a s ním spojené oslavy Dožínky, které zakončovaly období žní, jež mělo začátek v polovině července, kolem svátku svaté Markéty. „*Svatá Markéta vede žence do žita.*“¹²³

Ve chmelařských a sadařských oblastech byly slavnosti dočasné a v oblastech vinařských vinobraní. „*Když o svatém Vavřinci slunce svítí, budem dobré víno mítí.*“¹²⁴ „*Slunce-li o Nanebevzetí Panny Marie svítí, lze hojnost vína se nadíti.*“¹²⁵ Mnoho ze zvyků, které se v tento čas dělaly, mělo svou symboliku v úctě k živlům, Zemi a Slunci.¹²⁶

Zíbrt popisuje zvyk slavnostního nošení ozdobeného posledního dožínkového snopu, který se nazýval *bába, děda, starý, žebrák*, také *nevěsta* nebo *Barbora*, do stavení, kde zůstával po celý příští rok. Zmiňuje také zvyk, při kterém ozdobená mladá žnečka nosila hospodáři dožínkový věnec s přáním štěstí a zdraví. Hospodář se za přání odměnil pohoštěním, při kterém se tančilo a zpívalo.¹²⁷ Podobný zvyk byl během obřadů na počest ukončení sklizně chmele Dočasné z Rakovnicka: „*Děvečky uvily věnec z obilných klasů, lučních i zahradních květin a několik větviček chmele. Hospodář zabil ovci a připravil trochu piva, hospodyně napekla koláčů a rohlíků (kolenčů).*“¹²⁸

Zmíněným slavnostem v dnešní době nepředchází úmorná práce na poli, která k těmto oslavám dříve neodmyslitelně patřila, ale slavnosti chmele a piva v Žatci, vinobraní na Jižní Moravě a různé místní oslavy *dožínky* jsou běžné dodnes.

2.2.3. Podzim

Podzimní období bylo dříve přípravou na nejtěžší období života běžných lidí, zimy. Kromě připomínky několika svatých je v tomto období dodnes dodržovaný svátek, při kterém lidé vzpomínají na své mrtvé a navštěvují a upravují místa, kde odpočívají.

2.2.3.1. Svátek Památky zesnulých – Dušičky

„*Když na Dušičky jasné počasí panuje, příchod zimy to oznamuje.*“¹²⁹

Na den 2. listopadu připadá Památka všech zesnulých, kdy je povinností a ctí křesťanské rodiny, navštívit hroby předků, které jsou na tento den upraveny a ozdobeny květinami, věnci a rozsvíceny lampami. Začátek listopadu byl jako připomínka

¹²³ Tamtéž, s. 138.

¹²⁴ Tamtéž, s. 149.

¹²⁵ Tamtéž, s. 150.

¹²⁶ Srov. LANGHAMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 66.

¹²⁷ Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 395.

¹²⁸ Tamtéž, s. 425.

¹²⁹ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 184.

zemřelých duší již v pohanských dobách. 1. listopad, v dnešním kalendáři připomínaný jako svátek Všech svatých, vychází z historické události vysvěcení původně antického chrámu Panteonu v Římě.¹³⁰

Tento den byl však významný již v Keltských dobách, kdy byl slaven svátek Samhein. Na rozdíl od keltské tradice, kdy byl principem víry strach, je soudobý začátek listopadu klidným a láskyplným vzpomínáním na duše zemřelých.¹³¹ „Podle lidové víry vystupují v předvečer Dušiček duše zemřelých z očiště, aby si alespoň jednou v roce odpočinuly od muk. S tím souvisela i řada pověrečných praktik. Lampa se místo olejem plnila máslem, aby si jím mohly duše zemřelých potřít spáleniny, které v očiště utrpěly. Rodina pila večer studené mléko, či se jím lidé postříkali, neboť pomáhalo k ochlazení duší. Konaly se průvody na hřbitovy, lidé navštěvovali hroby svých zemřelých a přátel, zdobili je květy, věnci a svícemi. V některých vsích se peklo zvláštní pečivo zvané „dušičky“, jímž se obdarovávali pocestní, žebráci u kostela a chudáci.“¹³²

Ještě v 19. století se místy dodržoval starý slovanský zvyk, kdy se na dušičkových hrobech symbolicky hodovalo, nebo sem byla přinesena část pokrmu. Dnes chodí lidé, k upraveným hrobům zapálit plamen svíčky a na své mrtvé zavzpomínat.¹³³

2.2.3.2. Svatý Martin

„Na svatého Martina bývá dobrá peřina.“¹³⁴

Přesto, že den svatého Martina 11. listopadu připadá do podzimního období, svou symbolikou je svatý Martin přijíždějící na bílém koni bezesporu připomínkou přicházejícího zimního období.

Svatý Martin se narodil v rodině setníka v římské provincii Panonii. Dle legendy se rozdělil o své roucho s chudákem třesoucím se zimou. Později se dal pokřtít a založil na pozemku, který mu daroval jeho přítel, mnišskou osadu. Roku 371 byl v Tours zvolen biskupem. Zůstal skromný a i nadále pobýval ve skromném domě. Pravděpodobně zemřel v 81 letech a byl pochován v klášteře v Poitiers.¹³⁵

Na den svatého Martina dostávala čeled' výplatu „svatomartinskou sýpku“. Tento název byl odvozen od naturální formy výplaty – zrní. Také bylo zvykem dohodnout se

¹³⁰ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 90.

¹³¹ Srov. Tamtéž, s. 91.

¹³² VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 75.

¹³³ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 92

¹³⁴ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 185.

¹³⁵ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 75.

o službě na příští rok. Obce si sjednávaly obecního pastýře, ponocného, kováře, hajného. Se zvolením do funkce pastýře byla spjata oslava Bejkova svatba. Slavila se po osypu, kdy právě vyplacený obecní pastýř dal něco na přilepšenou. Pokud hospodáři přijali pozvání na trachtaci, měl obecní zaměstnanec jistotu, že ve funkci zůstane i příští rok. Jedním z tradičních pokrmů, které nesměly chybět na svatomartinském stole, byla husa, nebo pečivo Martinský rohlík.¹³⁶

Toho dne se velmi slavilo i ve městech.¹³⁷ Zíbrt píše o koledách provozovaných na den svatého Martina nejen žáky, ale i katy, vojáky, kterým pražští konšelé roku 1390 koledu zakázali. Existují četné záznamy o rozpustilostech i výtržnostech, prováděných „Martínky“. „V řádu města Prahy, vydaném císařem Rudolfem II. Roku 1598, se píše: „Strany pak Martinkův. Kteří obyčej mají, ze všech krajin při sv. Martině dosloužice, do Prahy se obracetí a zdeť v zahálce zůstávati: na to taky úředníci pozor míti budou, aby jich šenkýřové nepřechovávali.“¹³⁸

Svatomartinské zábavy, často spojené s lampiónovými průvody a ochutnávkou svatomartinských vín, se konají ještě dnes na mnoha místech Čech.

2.2.3.3. Svatý Ondřej

„Svatého Ondřeje slzice naplní ovocem truhlice.“¹³⁹

V dnešní době je 30. listopad, svátek svatého Ondřeje učedníka Jana křtitele a jednoho z apoštolů Krista, v civilním kalendáři méně významným svátkem. Dříve se však na svatého Ondřeje, jako patrona nevěst, sedláků a rybářů, hojně věštilo. Lidé se svatého Ondřeje ptali nejen na vdavky, ale i na zdraví a úrodu.¹⁴⁰ Jeden ze zvyků líčí Zíbrt: „V svatvečer před sv. Ondřejem apoštolem, dne 30. listopadu, děvčata pilně sbírají olovo ze starých oken nebo ho schválně kupují. Olovo dají na plechovou lžici, zapálí dřevěné světlo a nad jeho plamenem drží lžici, až se jim olov o rozpustí. U sebe mají mísu nebo škopek s vodou chladnou, do níž lijí přes křížový klíč (na zubech má podobu kříže) rozpuštěné olovo. Z olova se utvoří ve studené vodě rozličné podoby, jako: šídla nebo ševcovská kopyta, tkalcovské člunky, vojenská zbraň bochánky chleba, péra na psaní, srpy, rýče, motyky, cepy, atd. Z těch věcí, k jichžto poznání jest potřeba živé obraznosti, děvčata usuzují, jakého řemeslníka nebo živnostníka dostanou za

¹³⁶ Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 432.

¹³⁷ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 76.

¹³⁸ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 434.

¹³⁹ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 196.

¹⁴⁰ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 94.

*manžela.*¹⁴¹ Jindy se chodila děvčata ptát na svou budoucnost ke kurníkům, kde zaklepala na dveře. Ozvala-li se slepice, dostali vdovce, ozval-li se kohout, dostaly dívky mladého chlapce. Podle počtu zachrochtání prasete se děvčata dozvídala, do kolika let se vdají.¹⁴²

V den svatého Ondřeje dostávali tzv. Sejkpu pastýři. Jednalo se o výslužku v podobě obilí, za kterou připravili sedlákům pohoštění v podobě polévky, pečené husy, piva a jiných pochoutek. Během hostiny se pak domlouvaly na službě pro příští rok.¹⁴³

2.2.4. Zima

Zimní období bylo pro přežití prostých lidí velmi drsné. Spadá do něj klidná doba předvánoční - advent, oslava Vánoc a nového roku a také čas půstu a Masopust, který se konal krátce před příchodem jara. Tato dlouhá postní doba je zařazena do předjaří, času, kdy už pravděpodobně běžní lidé neměli dostatek potravin, a nedočkavě očekávali příchod jara.

2.2.4.1. Advent

*„Adventní sníh dočká-li marcového, nebudeš jít, sedláčku, chleba rezného.“*¹⁴⁴

Přesto, že zima v civilním kalendáři začíná 21. prosincem, v reálném roce je zimou období, kdy mrzne a napadne sníh. Do tohoto období nepochybně připadá i advent. Předvánoční čas, kdy se život na vsích uklidnil a připravoval se na významné svátky Vánoční. Advent je tiché období duchovní přípravy na narození Božího syna, kdy se lidé ukázní ve svých požitcích.

Počátky, kdy je zaznamenáno toto přípravné předvánoční období, spadají do doby Karla Velikého. Trvání adventu nebylo zpočátku stejné, pohybovalo se v rozmezí čtyř až osmi týdnů před Vánoci a postupně se ustálilo na čtyřtýdenní období začínající nedělí nejbližší 30. listopadu.¹⁴⁵

Lidé věřili, že se za dlouhých zimních nocí přírodní síly dostávají do divokého zápasu a svět je zaplněn tajemnými démonickými bytostmi. Tyto zakořeněné pohanské představy, vycházející z neznalosti přírodních jevů, se církvi nedařily beze zbytku vymýt a proto se v lidových obyčejích a obřadech postupně propojily s křesťanskými svátky. Ve svátečním čase lidé pociťují cosi posvátného.

¹⁴¹ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 448.

¹⁴² Srov. Tamtéž, s. 448.

¹⁴³ Srov. ČESAL, A., HERZINGER, R. *Labyrintem středověku, Kouzla a rituály starých cechů*, s. 124

¹⁴⁴ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 194.

¹⁴⁵ Srov. FROLEC, V. a kol., *Vánoce v české kultuře*, s. 22.

Advent je přípravným časem Vánoc, kdy platí zásady střídmosti. Člověk jako by se víc dotýkal, toho co jej přesahuje, co jen tuší. Jako by cítil, že může setřást zátěže minulosti a vykročit dál.¹⁴⁶

V době dlouhých zimních nocí navštěvovaly chalupy také tajemné bytosti, v typických kostýmech provádějící rituály, které měli vždy jistou symboliku. Byly to většinou bytosti tiché, často oblečené do bílého oděvu, které měly za úkol kontrolovat, odměňovat, popřípadě i trestat.¹⁴⁷

V dnešní době je velmi častý zvyk vyzdobit vstupní dveře do obydlí věncem. Podobný adventní věnec se pokládá na stůl a je doplněn čtyřmi svíčkami, které symbolizují čtyři adventní neděle, a postupně se zapalují, každou neděli jedna svíce.¹⁴⁸

2.2.4.2. Svatá Barbora

„Svatá Barborka vyhánila dříví ze dvorka.“¹⁴⁹

Svatá Barbora, kterou si v kalendáři připomínáme 4. prosince, žila ve třetím století v rodině bohatého kupce. Otec, který byl odpůrce křesťanů, nechal pro svou dceru postavit věž, do které dceru zavřel, aby se nemohla obrátit na křesťanskou víru. Ta se díky jednomu ze sloužících přesto stala křesťankou, otci se přiznala a ten ji posléze předal soudci, který nechal Barboru krutě mučit. Ta se však své víry nezřekla a zemřela pravděpodobně roku 237 rukou svého otce, který jí setnul hlavu.¹⁵⁰

„V předvečer svátku chodívaly po venkovských domech “Barborky“ - ženy a děvčata zahalené do bílých prostěradel či šatů se závojem nebo rouškou přes obličej. Výjimečně byly převlečeny za jeptišky nebo měly vlasy rozpuštěné na záda, případně s věnečkem na hlavě. Převládala bílá barva, symbolizující panenskou čistotu. V ruce držely košík s ovocem a sladkostmi, jimiž podělily děti, ve druhé měly metlu, jíž hrozily zlobivým dětem. Svůj příchod někdy ohlašovaly zvonkem, tloučením na okno nebo jen tiše vstoupily a křesťansky pozdravily. Sborově zazpívaly píseň o sv. Barboře, případně se s rodinou společně pomodlily a pokračovaly k sousedům.“¹⁵¹

Dodnes se na tento den trhají třešňové větvičky „barborky“, které měli dříve i svou funkci při věštění budoucnosti. Lidé věřili, že který den větvičky vykvetou, ten měsíc

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 24.

¹⁴⁷ Srov. LANGHAMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 96.

¹⁴⁸ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 278.

¹⁴⁹ MUNZAR, J., *Medardova kápeř aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 201.

¹⁵⁰ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 77.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 77.

bude nešťastnější v dalším roce. Děvčata dávala jednotlivým proutkům jména chlapců, podle toho, která vykvetla jako první, poznaly svého nastávajícího.¹⁵²

2.2.4.3. Mikuláš

„O svatém Mikuláši často snížek práší.“¹⁵³

Svatý Mikuláš, jehož si připomínáme v dnešním kalendáři 6. prosince, se narodil kolem roku 250 v křesťanské rodině. Dle legendy vhadzoval večer oknem mince zchudlé rodině, aby nemusela prodat své dcery do nevěstince. Svatý Mikuláš vystupoval jako ochránce dětí. Dodnes tento světec naděluje dárky dětem v Anglii, USA, Švédsku jako St. Nicolaus či Santa Claus.

Na počátku 16. století chodívali žáci a učitelé na mikulášské koledy.¹⁵⁴ Mikulášské koledy byly oblíbeny hlavně u dětí, které byly většinou obdarovány drobnou hračkou nebo ovocem. Z mikulášských průvodů v čele s Mikulášem oblečeným v biskupském ornátě, papírovou mitrou na hlavě a berlou v ruce, ve kterých se místy objevovali i husar, dragoun, máma, táta, smrt a jiní, se dodnes dochoval průvod s Mikulášem, Anděly a Čerty.¹⁵⁵

2.2.4.4. Svatý Ambrož

„Když v prosinci mrzne a sněží, úrodný rok na to běží.“¹⁵⁶

Sedmého prosince v den svatého Ambrože biskupa narozeného roku 338 v Trevíru, zjevovala se tajemná postava muž Ambrož s černou špičatou pokrývkou hlavy a zakrytým obličejem. Postával za soumraku blízko kostela a lákal děti na pohozené cukrovinky. Odvážné děti na něj pokřikovaly a Ambrož je proháněl s koštětem v ruce. Zíbrt tento zvyk, který se podařilo zachytit profesoru Rozumovi popisuje jako dnes již vyhynulý.¹⁵⁷

2.2.4.5. Svatá Lucie

„Lucie noci upije (a dne nepřidá).“¹⁵⁸

V předvánočním čase byl významným svátkem 13. prosinec, svátek svaté Lucie. Tato světice žila v křesťanské rodině ve třetím století v sicilských Syrakusách v křesťanské

¹⁵² Srov. Tamtéž, s. 78.

¹⁵³ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 203.

¹⁵⁴ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 78.

¹⁵⁵ Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 459.

¹⁵⁶ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 198.

¹⁵⁷ Srov. ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 478.

¹⁵⁸ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 204.

rodině. Rozdala své věno a odmítla sňatek s bohatým pohanským mladíkem, který ji proto obžaloval u soudu jako křesťanku. Dívka odmítla příkaz soudu obětovat pohanským bohům, proto byla odvečena do nevěstince, kde se však nikomu nedařilo odrhnout Lucii od země. Zemřela pravděpodobně roku 304, kdy jí byla bodnuta dýka do hrdla.

Svatá Lucie byla považována za ochránkyni před čarodějnicemi, také je patronkou kočích a švadlen. Právě pro její patronaci před čarodějnicemi dávaly hospodyně od svátku svaté Lucie až do Božího hodu vánočního každý den dobytku kousek zaříkaného těsta, aby jej uchránily před čarodějnou mocí a urknutím.¹⁵⁹ „*Nejstarší tištěnou zprávou o obchůzkách Lucek je vyprávění J. J. Ryby z roku 1804 o strašení „dětí hltavých“.* *Ve středních Čechách chodívala v předvečer sv. Lucie žena zahalená do bílého pláště nebo prostěradla s velikým dřevěným nožem, jímž strašila děti, že rozpáře břicho tomu, kdo se v adventě nepostí“*¹⁶⁰ Obchůzky žen a dívek přestrojených za Lucie v mnoha krajích Čech popisuje Zíbrt ve své knize *Veselé chvíle v životě lidu českého*: „*Ještě donedávna se udržoval na Budějovicku a na Tábořsku obyčej, že na den pře sv. Lucii chodilo šest děvčat tak asi 14letých po staveních, provádějícě němě dosti podivnou hru. Umyvši se fouklo každé děvče do mouky, aby svůj obličej zabililo k nepoznání. Přistrojilo se do bílých šatů a na hlavu si upravilo buď bílý šátek, nebo čepec. První chovalo v klůcku zabalené dítě; druhé mělo hadr a rýžový kartáč; třetí metlu; čtvrté košíček s ovocem a cukrovím; páté štětku na bílení. Šesté děvče bylo přestrojeno za kněze; mělo totiž přes sebe tmavou plachýtku a na hlavě kněžský kvadrátek. Takto přistrojené dívky přišly večer do světnice a pozdravily. První děvčátko usedlo na stoličku a hýčkalo to dítě; druhé kleklo na zemi a napodobilo mytí podlahy nebo přikleklo ke kamnům a jalo se rozdělovat oheň; třetí vyhledávalo děti a nutilo je k modlení; které dítě se neumělo modlit, bylo metlou potrestáno. Čtvrtá dívka rozdávala ovoce modlícím se dětem. Přistrojený kněz vstoupil doprostřed světnice, vykropil ji a modlil se nesrozumitelně z nějaké knihy. Dívka se štětkou přistoupila ke zdi a napodobovala bílení. Pak děvčata se odebrala do vedlejšího stavení.*“¹⁶¹

Obchůzky Lucií se do dnešních dnů nedochovaly v takové míře jako Mikulášské, ale na několika místech Čech jsou pokusy, tuto tradici znovu obnovit.

¹⁵⁹ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 80.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 81.

¹⁶¹ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 480.

2.2.4.6. Vánoce

„*Lepší vánoce třeskaté než tekuté.*“¹⁶²

Vánoce, zvláště ty České Vánoce, mají specifickou atmosféru štěstí, pohody, lásky a porozumění. Dnešní oslavy narození Božího syna jsou doprovázeny dobrým jídlem, pitím a mezi dětmi tolik oblíbenými dárky. K Vánočním svátkům patřila vždy štědrost a to nejen k lidem, ale i k dobytku a přírodě.

- **Štědrý den**

„*Je-li na Štědrý den východ slunce jasný, urodí se jarní obilí.*“¹⁶³

Štědrý den 24. prosince a Hod boží vánoční spolu vždy úzce souvisely a jsou oslavou narození Ježíška. Štědrý den je jedním z nejvýznamnějších dnů v roce. V tento den po setmění končil půst. Aby děti vydržely půst až do večera, slibovaly jim matky, že uvidí zlaté prasátko. Také je strašily Perchtou, která přijde, když se nebudou postit, a rozpárá jim břicho. V některých oblastech Čech chodila děvčata zahalená do bílých šatů a s nožem v ruce představovala Perchtu. Během 16. a 17. století byly také provozovány maškarní průvody, které pocházely pravděpodobně ještě s pohanských dob a souvisely se zimním slunovratem.¹⁶⁴

- **Věštba**

Štědrému dni byla připisována zvláštní moc, proto se prováděly zvyky často spojené s předvídaním budoucnosti, jak je známe dodnes, krájení jablek, lití olova, či posílání lodiček.¹⁶⁵ V knize o Vánočních zvycích píše Štruncová: „*Po večeri a nadílce na Štědrý den bývalo zvykem, že se sešla celá rodina, zpívaly se koledy, vyprávělo se o tom, co se komu za celý rok stalo, komu se narodilo děťátko, kdo byl v tom roce nemocný a co asi příští rok přinese. A protože každý byl zvědavý, jaký ten další rok bude, trochu se kouzlo a „čarovalo“. Lilo se do misky s vodou rozpuštěné olovo nebo vosk a z ulitých tvarů se usuzovalo, co koho čeká. To nejlépe uměly babičky.*“¹⁶⁶ Podle Vavřincové pochází tento zvyk lití olova ze země s keltským osídlením. Ještě na počátku dvacátého století to byl velmi častý zvyk, jehož tradice byla přerušena nedostatkem olova během světových válek.¹⁶⁷

¹⁶² MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 211.

¹⁶³ Tamtéž, s. 206.

¹⁶⁴ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 81.

¹⁶⁵ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 84.

¹⁶⁶ ŠTRUNCOVÁ, O., *Radujme se, veselme se... Vánoční čtení, hry, zvyky, recepty a návody*, s. 92.

¹⁶⁷ Srov. VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie vánoc*, s. 231.

Velmi oblíbenou štedrovečerní zábavou je zvyk z předkřesťanských dob, pouštění lodiček, vyrobených z ořechových skořápek, ke kterým je připevněna zapálená svíčka.¹⁶⁸

Mystika Štedrého večera je vyjádřena i v básni K. J. Erbena Štedrý den. Děvčata věští budoucnost, která se během příštího roku vyplní. O dalším Štedrém večeru pak bilancují, co se během uplynulého roku přihodilo: „*Ach ty Štedrý večere Moci divoplodné, když si na tě vzpomenu, k srdci mne to bodne!*“¹⁶⁹

- **Štedrovečerní stůl**

U bohatého štedrovečerního stolu, který byl důkladně a slavnostně prostřen, musel sedět sudý počet hodovníků, kteří se před jídlem pomodlili, a prosili o požehnání v roce příštím. Na stole nechybělo ovoce, ořechy, luštěniny, oplatky nebo chleba, Kuba, pokrm z krup a hub a jiné. Kapr se na vánoční tabuli dostal teprve během 19. století. Oproti tomu Vánočky patří mezi nejstarší obřadní pečivo Vánoc.

Bylo zvykem pokrmy ze štedrovečerní tabule dát dobytku, také klást ke kořenům stromů a do studně, pravděpodobně jako obětina zajišťující zdar do příštího roku.¹⁷⁰

- **Stromek**

Dnes pro Vánoce typické zdobení stromku není tak starou tradicí, jak by se zdálo. V Praze se pravděpodobně poprvé objevil roku 1812 v jedné měšťanské rodině, kde si stromek jako překvapení pro hosty připravil režizér stavovského divadla Liebich pocházející z Bavorska.¹⁷¹

- **Jmelí**

Velmi známou vánoční rostlinou je cizopasná rostlina jmelí. Tato rostlina byla často předmětem pohanských obřadů, symbolizovala život a byla mu přisuzována ochranná moc. Dodnes je častý zvyk pověsit jmelí v místnosti, často nad dveře či pod lustr, pod kterým si lidé přejí štěstí zdraví.¹⁷²

¹⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 228.

¹⁶⁹ ERBEN, K. J., *Kytice z pověstí národních*, s. 70.

¹⁷⁰ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčejy*, s. 82.

¹⁷¹ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčejy*, s. 84.

¹⁷² Srov. VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie vánoc*, s. 240.

- **Betlém**

Betlémy, s Vánoci neodmyslitelně spojené, jsou záležitostí o něco starší. Počátek stavění betlémů lze datovat do doby třicetileté války.¹⁷³ Často je první myšlenka zobrazit živě narození Ježíška přisuzována Františku z Assisi, který byl zakladatelem řádu Františkánů, a je datována před Vánocemi roku 1223. V čase gotiky a renesance se zhotovovaly betlémy skříňové, které byly často bohatě zdobené. Později se stavěly betlémy z nejrůznějších materiálů, dřeva, kukuřičného šustí, těsta, hlíny, které mohou být poháněné různými mechanizmy, stejně jako mechanický betlém z Třebechovic pod Orebem.¹⁷⁴

- **Štědrovečerní nadílka**

Štědrovečerní nadílka se do Čech dostala pod vlivem německého protestantismu. Protestantický reformátor Martin Luther přenesl zvyk obdarovávat děti z katolického svátku dne sv. Mikuláše do Štědrého dne. S vánočním časem také neodmyslitelně spojené koledy, vznikly zkracováním textů her hraných původně v kostelích a později přestěhovaných na náměstí a do hospod.¹⁷⁵

- **Hod boží vánoční**

„Jasně vánoce-hojnost vína a ovoce.“¹⁷⁶

V den původně pohanského svátku Nepřemoženého slunce souvisejícím se zimním slunovratem, stanovila ve 4. století křesťanská církev na 25. prosince den narození Ježíše Krista. V tento den může každý kněz sloužit tři mše, první o půlnoci, druhou ráno za úsvitu a třetí mši během dne. V tento den lidé rozjímali v kruhu rodinném, hodovali a nesměli pracovat.¹⁷⁷

- **Svatý Štěpán**

„Když na Štěpána silný vítr bouří, vinař smutně oči mhouří.“¹⁷⁸

Sv. Štěpán, kterého si připomínáme ke dni 26. prosince, byl ukamenován židy pro své kázání o Ježíši jako mesiáši. Zemřel v roce 37 před hradbami Jeruzaléma.

Na svatého Štěpána, patrona koní, se nechávalo koním pouštět žilou, aby se jim v nadcházejícím roce dobře dařilo. V tento den se také světil oves a jiné obilí určené

¹⁷³ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 82.

¹⁷⁴ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, s. 340.

¹⁷⁵ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 81.

¹⁷⁶ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 212.

¹⁷⁷ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 84.

¹⁷⁸ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 216.

pro jarní setbu. Jako symboliku ukamenování svatého Štěpána házeli hospodáři na kněze během mše hrst ovsa.¹⁷⁹ „Obyčej ten byl znám také u nás. Jednak pasáci, kteří šli na sv. Štěpána do kostela a z kostela, házeli ovšem po děvčatech, jednak byla oblíbená zábava, zvaná „štěpánování“, v jižních Čechách v okolí Krumlova.“¹⁸⁰

Hlavním dnem koledování byl svátek svatého Štěpána, ale často se toto období koledování protáhlo až do koled sv. Tří králů.¹⁸¹ Podobně jako na svatého Martina i na sv. Štěpána se měnila selská služba – „Na sv. Štěpána je každý sobě za pána.“¹⁸² Ke zvyklostem spojeným s ukončením služby patřila výplata nejen v peněžité formě, ale i v naturáliích v podobě koláčů, Vánoček, ale i šatů. Obecní pastýři, kteří zpravidla svolávali dobytek hudebním nástrojem pastýřskou troubou, v tento den při koledě vytrubovali bohaté melodie každému hospodáři, kterému v uplynulém roce pásli dobytek. Tomuto zvyku se říkalo pastýřské vytrubování. Jiný nástroj tzv. bukál, bukač nebo *fanfrnoh*, který byl vyrobený z hliněného džbánu potaženého kůží, do které se vprostřed protáhl provaz, za který se potahovalo vlhčenou nebo nasmolenou rukou, se používal jako doprovod při skandování koled.¹⁸³

Během času koledování a návštěv u příbuzných se často konaly i jesličkové hry. Původ těchto, krátkých divadelních představení ztvárňujících období narození Ježíše Krista, sahal do středověkých žakovských her, ze kterých se později staly barokní pastorely.¹⁸⁴

2.2.4.7. Sv. Silvestr

„Když na Silvestra ráno sluní, v noci prudký vítr zavěje, není na vína hrubé naděje.“¹⁸⁵

Konec roku, 31. prosinec, se ustálil teprve během středověku na den sv. Silvestra, proto se dříve s tímto dnem nespojovaly žádné významné zvyky. Lidé v tento den navštěvovali kostely, kde děkovali za rok uplynulý, a prosili za rok příští. Dodnes se dochovala tradice, kdy nesmí mít hospodyně na silvestrovskou noc pověšené prádlo. Někde chodívaly po staveních „Ometačky“. Ženy v bílých šátcích třikrát zaklepaly, vešly do stavení, kde ometaly plotnu, aby se v příštím roce nevařilo něco nezdravého.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 84.

¹⁸⁰ ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 527.

¹⁸¹ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 85.

¹⁸² ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 528.

¹⁸³ Srov. LANGHAMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 116.

¹⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 116.

¹⁸⁵ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 217.

¹⁸⁶ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 86.

Svatý Silvestr, narozený koncem třetího století, byl roku 311 zvolen papežem. Vydal mnoho předpisů a liturgických nařízení. Dle legendy uzdravil císaře Konstantina Velikého z malomocenství.

Dnes je se Silvestrem spojeno bujaré veselí s tradičním půlnočním ohňostrojem, které se často protahuje do ranních hodin. Během silvestrovského hodování neměl být na stole pokrm připravený ze zvířat, která mají peří a křídla, protože by štěstí uletělo k sousedům.¹⁸⁷ Lidé si připijí a přejí si navzájem štěstí a zdraví do nového roku.

2.2.4.8. Nový Rok

„Novoroční noc jasná a klidná, bude povětrnost pro úrodu vlídná.“¹⁸⁸

Pro Nový rok, ke kterému se váží oslavy konané předchozí večer, jsou typické novoroční předsevzetí a gratulace. Původně posílaly novoroční pozdravy městské rady jiným spřáteleným městům, také učitelé zasílali přání těm, od kterých očekávali úplatu. V první polovině 19. století zavedl vlastenec Karel Chotek zvyk zasílání novoročenek, na kterých byli zobrazeni světci či postavy z českých dějin. Koncem 19. století bylo módní zasílat novoročenky se speciální grafikou a ve století 20. s fotografiemi.¹⁸⁹ Zvyk rozesílat novoročenky se stále dodržuje, vlivem nových komunikačních možností, je tento pozdrav zasílán i v nové, elektronické formě.

Dodnes se na Nový rok dochovaly některé pověry. Udržela se například pověra, že to co člověk dělá 1. ledna se bude dít během celého příštího roku. V tento den bylo také zapovězeno sušit prádlo, hospodyně, která této pověry nedbá, se může do roka usoužit.¹⁹⁰

2.2.4.9. Tři králové

„Již nás mrazy nepolení, minule tě boží křtění.“¹⁹¹

Vánoční čas se završil 6. ledna sv. Tří králů, kdy se také odstrojoval vánoční stromeček. V liturgii je tento den nazvaný Svátek zjevení Páně. O původu přiřazení „Tří králů“ k tomuto dni píše Vondruška: *„Nikde se v písmu neuvádí počet mudrců, natož jejich jména. - Ve výkladu starokřesťanského prostředí kolísal jejich počet od dvou až po dvanáct. Teprve později se ustálil na třech, počtu odvozeném pravděpodobně ze tří darů. K záměně mudrců za krále došlo ve středověku v souvislosti s rozšířením úcty v ně*

¹⁸⁷ Srov. VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie vánoc*, s. 164.

¹⁸⁸ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 39.

¹⁸⁹ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 43.

¹⁹⁰ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčaje*, s. 44.

¹⁹¹ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 42.

poté, co roku 1194 družina římského císaře přinesla z milánského kostela sv. Eusrogia do chrámu v Kolíně nad Rýnem ostatky, považované za ostatky sv. Tří králů. První autor, který uváděl jejich jména, byl kancléř pařížské Sorbonny Petr Comestor ve 12. Století, Jména Kašpar, Melichar a Baltazar jsou uznána ze zkratky „C+M+B“, psané spolu s datem svěcenou křídou na dveře. Podle některých badatelů však může být její původní význam jiný, zřejmě šlo o požehnání „Christis mansionem benedicat“, česky „Kristus ať požehná přibytěk“. Několik autorů jde v interpretaci ještě dále. Letopočet u písmen C+M+B znamená počátek roku, neboť v době před zavedením juliánského kalendáře začínal rok i 5. nebo 6. ledna a spojován byl se svátkem boha Aiona. Jde tedy o ohlas pohanského obřadu, který měl chránit dům před démony.“¹⁹²

Tříkrálová koleda, jak jí známe dodnes, je zkrácením původně barokních her s tématem narození Ježíše Krista a klanění Tří králů. Později, ze záznamu z konce 18. století rytířem Janem Jeníkem z Bratřic, se při koledování rozdávaly obrázky zobrazující Tři krále.¹⁹³ Tříkrálové koledování je na území Čech stále živou tradicí. Dnes je často spojováno s charitativní akcí – Tříkrálové sbírky.

2.2.4.10. Masopust

„Konec masopustu jasný – len krásný.“¹⁹⁴

Masopust je třídenní období, které předchází popeleční středě, kterou začíná čtyřicetidenní půst končící o Velikonocích. K zimnímu období řadím tento několikadenní svátek, protože se koná většinou v době, kdy je země ještě pokryta sněhem. Začíná koncem Vánoc, den po svátku Tří králů, a zakončeno je na masopustní úterý, den před popeleční středou. Vzhledem k tomu, že je začátek masopustu vymezen obdobím Vánoc, které se váží k oběhu slunce, a konec masopustu je vymezen obdobím Velikonoc, s vazbou k oběhu měsíce, je počet dní a týdnů tohoto období každý rok jiný.

Písemné zmínky o masopustu jsou již ze 13. století, ale jsou to pravděpodobně svátky mnohem starší. Často jsou spojovány se slavnostmi na počest boha Dionýsa, Backa, bakchanáliemi.¹⁹⁵ Masopust byl pro běžného člověka čas k uvolnění a zábavě. Období naplněné zábavou vrcholilo čtvrtkem posledního týdne, který se někdy nazýval

¹⁹² VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčejy*, s. 45.

¹⁹³ Srov. VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčejy*, s. 45.

¹⁹⁴ MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, s. 63.

¹⁹⁵ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčejy*, s. 45.

tučný, kdy se často konala zabijačka. Od masopustní neděle až do úterý se konaly obchůzky masek známé též jako končiny nebo na Moravě fašank.

Masky měly mnoho podob, od zvířecích, jako byla koňská maska zvaná *klibna*, nebo maska medvěda, po masky představující postavy nevěsty, ženicha, báby s nůší, žida, turka, slaměného.¹⁹⁶

Tyto slavnosti se v Čechách místy dodržují dodnes, právě na jižní Moravě, Chodsku, ale také na Hlinecku, kde po několik generací lidé dodržují tradici, při níž ožívají tradiční masky a rituály. Například v obcích Studnice a Vortová se stále dodržuje masopust stejně jako před sto lety. Masopust je pro občany velikou událostí. Průběh masopustního průvodu má svůj řád.¹⁹⁷ Ženy připraví tradiční pokrmy (koblihy, Boží milosti), muži se obléknou do pečlivě připravených masek a jdou na obchůzky, vostatky.¹⁹⁸ Langhammerová uvádí, že se na Chodsku v obci Postřekov tradice takzvaných Voraček koná stále v úterý a nepřenesla se na neděli, jako je tomu v jiných oblastech.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 45.

¹⁹⁷ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 118.

¹⁹⁸ Srov. *Hlinecko - krajina tradic* [online]. Hlinsko [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://www.hlinsko.cz/mesto/cestovni-ruch-turistika-pamatky/hlinecko>.

¹⁹⁹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, s. 126.

3. Praktická část

V praktické části bakalářské práce krátce představím obec, ve které realizuji svou činnost s dětmi. Uvedu několik základních informací o obci Trpísty a zvyklosti, které se zde dosud dochovaly.

Ke každému ročnímu období přiřadím aktivitu s návazností na tradici, kterou jsem s dětmi realizovala. Jedná se o jarní vynášení Smrti - Moreny, v letním období jde o výmalbu čekárny během příprav na pouť, podzimní výrobu lampiónů před průvodem na sv. Martina a zimní Tříkrálovou koledu.

3.1. Poloha obce Trpísty a stručná historie

Obec Trpísty se nachází v Plzeňském kraji, 10 km od města Stříbra. Součástí obce je barokní zámek, s přílehlým parkem, který se rozprostírá nad údolím Úterského potoka. K obci Trpísty náleží i sousední vesnice Sviňomazy a Trpísty – vlakové nádraží. K 3.7. 2006 zde žilo 235 obyvatel.²⁰⁰

První písemná zmínka o obci Trpísty je datována k roku 1251, kdy byla majetkem vladky Rapoty. Později se stalo panství majetkem pánu z Gutštejna, a dále pak pánů ze Švamberka. Dalšími majiteli se stali Sinzendorfové, kteří nechali v 18. století na místě původního rytířského statku vystavět barokní zámek.

Od června roku 1901 zde vede železniční trať z Pňovan do Bezdruzic a v Trpístech byla vybudována železniční stanice.²⁰¹

3.2. Tradice v obci Trpísty

V poválečném období byla odsunuta velká část německých obyvatel Trpíst, původních zvyků se v této obci mnoho nedochovalo. Podle obyvatelky Trpíst, důchodkyně Marie J., si každý z nově příchozích s sebou přinesl tradice praktikované v místě, odkud pocházel, a zvyky se s lety ustálily do dnešní podoby.

3.2.1. Jaro

Z jarních zvyklostí, přesněji během Velikonoc od zeleného čtvrtka do bílé soboty, jsou zde tradicí obchůzky dětí „*Řechtání*“. Chlapci i dívky chodí ráno a večer s řehačkami a nahrazují tak zvony, které „*odletěly do Říma*“. Děti obcházejí vesnici podle přesně

²⁰⁰ Srov. *Obec Trpísty* [online]. Poslední úpravy 4.2.2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://www.trpisty.cz/clanky/obecni-urad.html>.

²⁰¹ Srov. BAXA, V., a kol., *Stříbrsko na starých pohlednicích*, s.187.

stanovených pravidel. Dvě starší děti, které vedou dvojřadý průvod, mají za úkol dodržovat i přesně stanovenou trasu. Uprostřed chodí malé děti a na konci jdou nejstarší chlapci s velkými doma vyrobenými „*Klapačkami*“, které se v Trpístech mezi chlapci dědí již třetí generaci. Poslední obchůzka je na Bílou sobotu ráno, po které se koledníci domluví, kdy budou chodit vybírat odměnu za své „*Řechtání*“. Chlapci si přinesou pomlázky a košíky na vajíčka a sladkosti, které si spravedlivě rozdělují podle docházky během obchůzek.

Stejně jako na většině území České republiky se i v Trpístech dochoval zvyk koledování chlapců během Velikonočního pondělí. Mladším dětem dávají ženy a dívky sladkosti a peníze. Starší koledníky zvou k posezení v domě, kde pro ně mají připravené občerstvení. Během Velikonoc se stále peče Beránek, kopřivová nádivka *Hlavička* a tzv. *Bochánky* upečené z vánočkového těsta.

Také stavění máje v předvečer 1. května je v západních Čechách ve většině obcí stále dodržovanou tradicí. V Trpístech muži během posledního dubnového víkendu přivezou z obecního lesa dřevo na oheň a smrk, ze kterého useknou horní část a nahradí dosud stojící starou špičku májky. Mladší děti ozdobí májku a připravený věnec fáborky z krepového papíru. Májku dlouhou cca 15 m muži staví do výšky pomocí provazů tažených traktorem. Po vztyčení májky je rozdělán velký oheň, u kterého si děti a přihlížející opékají buřty. Úkolem svobodných chlapců je uhlídat oheň a májku do rána, aby ji muži ze sousední obce nepodřízli.

3.2.1.1. Smrtná neděle

Tradice vynášení Moreny se v Trpístech dle pamětníků nedodržovala. Rozhodla jsem se inspirovat děti tímto zvykem ke společnému výletu do přírody, během kterého vhodí Morenu do nedalekého Úterského potoka.

Námět: Výroba Moreny a vynášení smrti na smrtnou neděli

Motivace: Pojd'te se společně projít po dlouhé zimě. Přivítáme jaro a vyneseme Morenu – zimu ze vsi. Záleží jen na vás, jak bude naše figurína Moreny vypadat. Jak si takovou „smrt“ vlastně představujete? Lidé vynášeli slaměnou „smrt“ – Morenu, Mařenu, symbol zimy, už od pohanských dob. Ještě dodnes chodí s Morenou a Smrt'ákem například na Moravě.

Na cestu se teple oblečte. Vezměte si sebou pláštěnku, buřty a velikou svačinu, protože budeme venku celý den. Během cesty si zahrajeme hry a uděláme první letošní táborák, na kterém si opečeme buřty. Strávíme tak společně den v přírodě.

Výchovně vzdělávací cíl: Rozvoj tvořivosti a fantazie při výrobě figuríny, kterou si děti společně vyrobí a sami navrhnu, jak by chtěly, aby vypadala. Během této činnosti se rozvíjí jejich spolupráce, kdy se snaží starší děti pomáhat mladším a respektovat jejich věk. Během výletu děti poznají okolní přírodu a připomenou si původní tradici – vynášení Moreny na smrtnou neděli.

Pomůcky: Dlouhé klacky, staré oblečení, seno, provázek

Vlastní činnost: Děti během dopoledne přišly k našemu domu, kde společně z klacků, slámy a starých oděvů vyrobily Morenu. Před přípravou Moreny jsem děti seznámila s tradicí vynášení smrti. Zatímco se starší děti podílely na výrobě, mladší děti se učily pořekadlo z Lounska, které je v této práci uvedeno v teoretické části, v kapitole o Velikonocích.

Kostru Moreny děti vyrobily ze dvou překřížených klacků, které svázaly provázkem. Na kostru navlékly staré oblečení, které vycpaly senem a zavázaly provázkem tak, aby seno nevypadávalo. Podobně sestrojily i hlavu Smrtky tím, že na horní část klacku napíchly šátek vycpaný senem. Do výroby Moreny se zapojila starší děvčata, kterým menší děti pomáhaly s vycpáním starých oděvů senem.

Následoval pochod obcí, během kterého jsme s mladšími dětmi opakovali naučenou říkanku. Postupně se všechny děti podílely na nesení Smrti dle svých fyzických možností. Po příchodu k Úterskému potoku jsme společně se staršími dětmi figurínu zapálili. Mladší děti naposledy odříkaly říkanku a společně se staršími vhodily Morenu do vody.

Následoval delší pochod podél vody, během kterého měly děti možnost sledovat, jak Morena plave po vodě, až k místu, kde jsme jí naposledy zamávali a udělali táborák. Děti nanosily klacky na oheň z okolního lesa a opekly si buřty. Během odpočinku jsme hráli několik her a také jsme využili visutý most přes Úterský potok, který se děti snažily přelézat.

Hodnocení: Vzhledem k tomu, že na Moreně pracovaly děti různých věkových kategorií, dělaly vše samostatně bez mé pomoci. Starší děvčata si s prací lehce poradila a mladším dětem umožnila spolupracovat během vycpávání těla figuríny. Zatímco

mladší děti postačilo motivovat pouze tím, že Morenu ponese ze vsi a vhodíme ji do vody, pro starší chlapce byla tato motivace nedostatečná. Výroba figuríny a odříkávání básničky nebyly přiměřenou činností k jejich věku. Snažila jsem se tedy chlapce zapojit během samotného vynášení Smrti, kdy měli možnost Morenu nést a po vhození do vody pomáhat figuríně, když uvízla na mělčině. Umožnila nám to vhodně zvolená trasa cesty, která vedla po proudu potoka. Děti tak mohly delší dobu sledovat Morenu plující po vodě, až k ústí potoka do Hracholuské přehradě.

Vrcholem turistického pochodu bylo nejen samotné vhazení Smrti do vody a následné opékání buřtů, během kterého měly děti možnost přelézat visutý most přes Úterský potok. Původně jsem přelézání mostu neplánovala, ale vzhledem k tomu, že nám most poskytl nové zážitky plné adrenalinu, byla jsem ráda, že jsem improvizovala a zařadila jsem do programu aktivity na mostě. Zajímavým zpestřením bylo pro děti i pozorování rodinky divokých prasat, která jsme na zpáteční cestě vyrušili.

Spojení tradice vynášení smrti s turistickým pochodem bylo po dlouhé zimě velmi příjemné a děti náš výlet uvítaly s radostí. Z toho, že chtějí tento zvyk opakovat i v příštích letech, usuzuji, že se jim náš výlet líbil.

3.2.2. Léto

Během letního období se v Trpístech koná každoroční pouť na svátek sv. Markéty, které je zasvěcen kostel v nedalekých Erpužicích. Poutě, pro dnešní dobu typická, s několika kolotoči, střelnicí a stánky se stále více vzdaluje původní představě pouti. Dopoledne se koná velký fotbalový turnaj, při kterém se sejdou mužstva z okolních vesnic. V podvečer pak začíná taneční zábava, která trvá do ranních hodin.

3.2.2.1. Úklid před poutí

V letním období s dětmi většinou podnikáme různé výlety do přírody. Během psaní této práce jsem se rozhodla zapojit děti do příprav na Svatomarkétskou poutě, které jsou organizované místními fotbalisty a spočívají v úklidu obce a hřiště. Dětem jsem navrhla, že bychom mohli společně vymalovat autobusovou zastávku, která jim často slouží jako útočiště během jejich schůzek a kterou právě děti často ničí.

Nápad přimět děti k práci uvítali i občané Trpíst a pan starosta, který ochotně zakoupil malířské barvy a přislíbil dětem odměnu ve formě úhrady jídla během našeho příštího několikadenního putování.

Námět: přípravy na svatomarkétskou pouť – výmalba čekárny

Motivace: S nadcházející poutí, významnou slavností v obci, je důležité vesnici uklidit a vyzdobit. Máme prázdniny, volno, co kdybychom společně vymalovali čekárnu autobusové zastávky? Můžete vybrat obrázky, které do čekárny namalujeme. Autobusová zastávka se bude líbit i ostatním občanům obce a lidem, kteří se do Trpíst přijedou podívat na pouť a barokní zámek.

Víte, k jaké světici se pouť v Trpístech váže? Kdo byla sv. Markéta? Víte co hodila v pranostice Markéta do žita a co to podle vás znamená? Víte co jsou to pranostiky a znáte ještě nějaké? Vyhlásíme soutěž, kdo si vzpomene na nejvíc pranostik během malování čekárny.

Výchovně vzdělávací cíl: Cílem této práce bylo přivést děti k smysluplné aktivitě, během které se zapojí do péče o prostředí kolem nich. Děti si uvědomí, že je možné pozitivně ovlivňovat atmosféru v obci a udržovat společný prostor. Vzhledem k tomu, že do čekárny namalují obrázky, rozvíjí tato činnost i jejich tvořivost a fantazii.

Pomůcky: Malířské potřeby (štetce, barvy, vědra, hadříky, kelímky od jogurtu, atd.)

Vlastní činnost:

První fáze: Děti přišly ve starém oblečení a přinesly si malířské štětky z domova. Před samotnou činností jsme se s dětmi posadili do poničené a špinavé čekárny a mluvili jsme o tom, proč je dobré starat se o společný prostor a zapojit se do aktivit, při kterých se tento prostor udržuje.

Společně jsme pak vynesli lavičky, které začaly mladší děti omývat. Výborným zdrojem vody byla studna stojící na návsi. Starší děti vysmýčily čekárnu a začaly samotnou výmalbu. Během práce se střídaly s menšími dětmi, které se chtěly na malování také podílet. Během práce na čekárně se děti pustily i do úklidu návsi, kterou zametly a posbíraly pohozené odpadky.

Po skončení výmalby jsme vrátili omyté lavičky do čekárny a domluvili se na druhé fázi naší práce, před kterou si měly děti připravit svoje návrhy obrázků, kterými zastávku vyzdobí.

Druhá fáze: Druhý den, kdy čekárna dostatečně vyschla, jsme se sešli, abychom společně vybrali nejlepší návrh na výzdobu. Nakonec se děti rozhodli pro motiv vesničky se spoustou domů, zvířat a rostlin.

Zatímco jsem tužkou předkreslila kontury na zeď, rozlily starší děti tempery do kelímků od jogurtu. Děti si barvy rozdělily a během vybarvování se o kelímky střídaly.

Kontury mi pomáhali obtáhnout starší děvčata, zatímco chlapci a menší děti hráli vybíjenou. Po skončení práce jsme společně čekárnu uklidili.

Hodnocení: K motivaci dětem stačilo, že se budou spolupodílet na zvelebení obce. Pustily se do práce s nadšením. Z počátku sice nevěřily, že zvládnou vymalovat čekárnu, ale jak postupně čekárna vysychala, viděly výsledek své práce a byly spokojené.

Návrhy a motivy obrázků si mohly samy rozmyslet a společně pak rozhodnout, který obrázek do čekárny nakreslí. Očekávala jsem tedy, že návrhy dají spíše starší děti, protože je čekárna častým místem jejich setkání. Ale zapojila se spíše mladší děvčata. Během malování měla stále nové nápady, co mám předkreslit.

Jako velmi pozitivní vnímám to, že se během této akce sešla většina dětí žijících v naší vesnici. Na čekárně pracovaly společně, přestože mají utvořeny dvě skupiny, které se spolu často hádají. Během práce dokázaly najít společnou řeč.

Pro děti byla velmi pozitivní i odezva od obyvatel naší obce, kteří děti za jejich práci chválili.

3.2.3. Podzim

Pro podzimní období je typický úklid a zdobení hrobů. Vzhledem k tomu, že v Trpístech není hřbitov, odjíždí většina lidí před svátkem všech svatých do okolních vesnic, aby zde upravili hroby svých předků.

3.2.3.1. Výroba lampiónů a lampiónový průvod na svatého Martina

V nedalekém městě Stříbře se již několik let koná na svátek sv. Martina lampiónový průvod, kterým jsem se inspirovala k další činnosti s dětmi. Vzhledem k tomu, že v podzimním období se nescházíme tak často jako na jaře a v létě, rozhodla jsem se zorganizovat pro děti dílničku, ve které si mohly vyrobit vlastní lampión a ten následně použít během našeho malého lampiónového průvodu. Tvořivá dílnička byla určena zvláště pro menší děti a jejich maminky, ale vítány byly i starší děti. Sešli jsme se v obecní zasedací místnosti, kterou nám zapůjčil pan starosta.

Námět: Výroba vlastních lampiónů z krabiček od sýrů a papíru a jejich použití během lampiónového průvodu

Motivace: Co si vybavíte, když se řekne lampión? Lampión je vlastně taková lucernička z papíru. Co kdybychom si takový lampión vyrobili a posvítili si s ním na cestu při našem průvodu. Průvod uspořádáme na den sv. Martina, kdy se brzy stmívá. Víte, kdo byl sv. Martin? Sv. Martin byl na přání svého tatínka vojákem. Jednou v zimě potkal promrzlého žebráka, kterému dal polovinu svého pláště. Víte proč se říká, že sv. Martin přijíždí na bílém koni? Odpovědi dětí doplním a reaguji na ně další otázkou, která je přiměřená jejich věku. Např. Víte co je pranostika? Jakou pranostiku znáte?

Výchovně vzdělávací cíle: Děti si samy mohou vybrat, co na svůj lampión namalují, rozvíjí tak fantazii, představivost a tvořivé myšlení. Vzhledem k tomu, že k výrobě lampiónů použijí také krabičku od sýra, kterou by jinak vyhodily, získají děti povědomí o ekologickém chování.

Pomůcky: papír, krabičky od sýrů, drátek, čajová svíčka, tempery, štětce, nůžky, lepidlo

Vlastní činnost: Vzhledem k tomu, že akce byla určena pro mladší děti, velmi krátce jsem se seznámila s legendou o sv. Martinovi. Vysvětlila jsem, výhody použití krabiček od sýrů, které by jinak vyhodily a důvody, proč bychom měli obaly recyklovat. Snažila jsem se děti motivovat k další činnosti tím, že budou moci svůj lampión použít při následném lampiónovém průvodu.

Děti dostaly papír – plášť lampiónu, který měly za úkol vymalovat podle své fantazie. Maminky zatím dětem pomohli vystříhnout v jedné části krabičky od sýra větší otvor, kterým se bude dovnitř dávat čajová svíčka. Tento díl bude sloužit jako horní část lampiónu. Pláštěm, který děti vymalovaly, jsme společně obalili obě části krabičky umístěné naproti sobě. Do horní části lampiónu jsme dětem pomohli prostrčit drátek sloužící jako držátko.

Následoval úklid. Úkolem dětí bylo uklidit si pracovní plochu. Maminky pomáhaly s úklidem místnosti.

S prací jsme končili po setmění, kdy byla příhodná doba pro lampiónový průvod.

Hodnocení: Dle mého názoru byla činnost vhodně zvolená pro děti předškolního a mladšího školního věku. Vymalování lampiónu bylo nenáročné a zvládaly ho i menší děti. Všechny děti vyrobily svůj lampión a měly velikou radost, že je opravdu funkční.

Společná práce byla podle mě i příjemné zpestření odpoledního programu pro maminky, které tak měly možnost sejít se během chladného podzimního období. Během práce jsme si uvařili čaj a kávu k buchtám, které maminky přinesly.

3.2.4. Zima

V zimě jsou v Trpístech dochovány občůzky Mikuláše, anděla a čertů. V předvečer svátku sv. Mikuláše se setkají převážně svobodní a bezdětní muži a dívky v místní hospodě, kde se převlečou do kostýmu, ve kterých obchází všechny domy s malými dětmi.

V posledních letech se lidé v této obci scházejí první adventní neděli u rozsvícení Vánočního stromu, který pořádá místní obecní úřad. Během večera zazpívají děti z mateřské školky koledy a lidé si popovídají u svařeného vína.

V Trpístech byla také snaha obnovit tradici Masopustu, který zde byl naposledy před 20 lety. Vzhledem k tomu, že v průvodu šla spíše mladší generace a chyběla participace starších lidí, kteří si občůzky pamatovali, se dle mého názoru průvod masek velmi nepovedl. Průvod byl velmi rozpačitý a přesto, že na něj byly některé domácnosti připraveny, většina občanů byla spíše pasivní.

3.2.4.1. Tříkrálová koleda

Zvyk tříkrálové koledy byl v naší obci přerušen v roce 2008, kdy odrostly děti, které chodily koledovat. Tuto tradici jsme tedy obnovili s dětmi předškolního věku již v roce 2010. Koledníci vybírali kromě sladkostí i dobrovolné finanční dary, které jsme společně odeslali na Tříkrálovou sbírku.²⁰²

Námět: Obnovení tříkrálové občůzky

Motivace: Děti motivuji malým kvízem a jejich nedostatečné odpovědi vhodně doplním, tak aby, získaly základní informace o Tříkrálové koledě: Víte, kdo byli Tři králové? Jak se jmenovali? Jak se o Ježíškově narození dozvěděli a co mu přinesli? Určitě víte co je zlato, ale co je myrha a kadidlo? Znáte nějakou pohádku nebo film, ve kterém jsou koledníci? Co kdybychom společně vyrobili masky tří králů a chodili koledovat. Naučíme se koledu a zazpíváme jí u každých dveří, nad které napíšeme nápis K † M † B †. Víte co znamená tento nápis?

²⁰² Srov. *O sbírce – Tříkrálová sbírka* [online]. Charita Česká Republika. ©2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://www.trikralovasbirka.cz/o-sbirce/>

Za koledu někdy dostávají Tři králové sladkosti, které si rozdělíte. Vybrané peníze můžeme společně poslat na Tříkrálovou sbírku, kde pomohou někomu, kdo to potřebuje.

Výchovně vzdělávací cíle: Dodržování tradic - Děti navázaly na předchozí generace a podnikly tříkrálovou koledu.

Pomůcky: Křída, pomůcky na výrobu masek tří králů (čtvrtky, staré záclony, lepidlo, psací potřeby, klacek)

Vlastní činnost: S dětmi jsme vyrobili jednoduché koruny ze čtvrtky, které si děti rozhodly ozdobit řetězy z vánočního stroměčku. Na dlouhý klacek jsme připevnily kometu vyrobenou ze čtvrtky. Jednoduché pláště jsem dětem zhotovila ze starých záclon bezprostředně před občůzkou. Děti se dohodly, kdo bude Baltazar, kterému začerníme obličej.

Během přípravy kostýmů jsme společně zpívali koledu, kterou děti již znaly z mateřské školy. Hovořili jsme o zvyku Tří králové koledy a o tom, kdo Tři králové jsou.

Samotná občůzka, probíhala celé odpoledne a děti byli unavené. Proto jsme výtěžek z koledy odesílali z místní pošty až druhý den.

Hodnocení: Během výroby kostýmů jsem se snažila motivovat děti povídáním o pohádkách a filmech, ve kterých viděly Tříkrálovou koledu. Velmi dobrou motivací byl i krátký kvíz, ve kterém děti odpovídaly na některé otázky správně. Neznaly význam zkratk K † M † B † a pojmů kadidlo a myrha.

Obchůzka celé obce v chladném počasí byla dle mého názoru na děti předškolního věku dlouhá. Přesto, že na nich již po první hodině koledování byla znát únava, trvaly však na tom, že půjdeme do všech obydlí. Koledníkům bylo otevřeno téměř u každých dveří. Děti se při zpěvu velmi snažily a měly velikou radost z každé sladkosti a pochvaly.

Během posledních dvou let, začali do naší obce docházet pracovníci charity, kteří jako Tři králové pro tuto sbírku vybírají dary. Vzhledem k tomu, že se tak v minulých letech konala v této obci koleda dvakrát, navrhla jsem dětem, že se v příštím roce přihlásíme jako dobrovolníci přímo do Tříkrálové sbírky Charity Česká republika.

4. Závěr

Pravděpodobně každý člověk má potřebu někam patřit. Příslušnost k určité oblasti, kraji, skupině lidí, připomínají lidem v České Republice také tradice, které dodržují. Připomenou ji chlapci, kteří přijdou vyšupat děvčata na Velikonoční pondělí, sousedé, se kterými se sejdou u ohně v předvečer 1. Máje, ale i krásně ozdobené dušičkové hroby. Některé tradice jsou v lidech hluboko zakořeněné, některé jsou tradicí pouze krajevou (Jízda Králů ve Vlčnově, Masopust na Hlinecku), jiné se do dnešních dnů nedochovaly, nebo se přizpůsobily dnešní době. Tradice a zvyklosti připomínají lidem jejich sounáležitost s místem, ve kterém žijí, s lidmi kolem nich a s jejich předky. Ne vždy však lidé žijí pospolitě jako dříve. Jsou často uzavřeni ve svých luxusních domech za vysokým plotem. I nové vesnice, „satelity“, jak se jim říká, jsou koncipovány bez jakéhokoli společného prostoru, kterou dříve tvořila návěs. Jako by se s pospolitostí jejich obyvatel ani nepočítalo.

Tato bakalářská práce je výsledkem mé snahy pracovat s dětmi v obci, ve které žiji, učit je aktivně se podílet na úpravě společného prostoru a společně také trávit volný čas.

Cílem teoretické části této práce bylo utřídit informace o nejčastěji praktikovaných tradicích, které se dodržovaly nebo dodržují na území České republiky. Dodržela jsem svůj záměr chronologicky řadit tradice k ročnímu období, ke kterému se váží tak, aby tyto informace mohly dále sloužit jako inspirace během práce s dětmi.

V praktické části práce jsem aplikovala některé poznatky z teoretické části práce do praxe a obohatila tak svou dosavadní činnost s dětmi o nové aktivity inspirované právě tradicí. Popsala jsem čtyři schůzky s dětmi, které jsem v obci Trpísty realizovala.

Na jaře jsme s dětmi spojily zvyk Vynášení smrti s turistickým výletem. Tato aktivita byla pro děti příjemnou změnou po dlouhé zimě. Splnila svůj účel, připomenout dětem tradici Vynášení Moreny a nabídla jim možnost aktivně trávit volný čas mimo domov, v přírodě.

Letní akci jsem zařadila do období před poutí, kdy se děti podílely na přípravách na pouť. Vymalovaly a vyzdobily místní čekárnu na autobusové zastávce. Při této aktivitě jsem dbala na smysluplnost činnosti s dětmi. Děti viděly výsledek své práce a nadále se o čekárnu autobusové zastávky starají. Byly ohodnoceny nejen finančním příspěvkem od obce na naše další aktivity, ale i kladným hodnocením občanů Trpíst.

Na podzim si zejména mladší děti vyrobily lampiony, které použily během lampiónového průvodu na sv. Martina. Tato akce určená zejména pro menší děti se

setkala s velmi kladným přijetím také od jejich maminek, které tak měly možnost příjemně dětem vyplnit volný čas v chladném podzimním období. Pro děti bylo velmi dobrou motivací bezprostřední použití výsledku jejich práce, lampiónů, během průvodu.

Jako zimní aktivitu popisuji v této práci Tříkrálovou koledu, kterou s dětmi děláme od roku 2010. Navázali jsme tak na tradici, dochovanou v naší obci ještě v roce 2008.

Během výše uvedených aktivit jsem vždy dbala na dobrovolnost a smysluplnost práce s dětmi, tak aby se děti učily udržovat společný prostor, poznávaly nové tradice, své okolí, trávily příjemně svůj volný čas a viděly použití svých výrobků v praxi. Vhodné navázání na původní tradice a zvyky je další možností jak obohatit mou dosavadní činnost s dětmi. Ať už přímo zařazením původních zvyků během roku (Vynášení Moreny, Tříkrálová koleda), nebo tradicí volně inspirovat činnosti s dětmi (Lampiónový průvod na sv. Martina, úklid obce před poutí). Při mé dosavadní práci jsem se snažila příjemně vyplnit volný čas dětí v naší obci a v této práci chci i nadále pokračovat.

5. Seznam použité literatury

- BAXA, V., a kol., *Stříbrsko na starých pohlednicích*, 1. vydání. Hostivice: Mgr. Petr Prášil, 2004, ISBN 80-903067-8-0.
- ČESAL, A., HERZINGER, R. *Labyrintem středověku, Kouzla a rituály starých cechů*, 1. Vydání. Praha: XYZ, 2007, ISBN 978-80-7388-012-5.
- ERBEN, K. J., *Kytice z pověstí národních*, 4. vydání. Praha: Albatros, 1976, ISBN neuvedeno.
- FROLCOVÁ, V., *Velikonoce v české lidové kultuře*, 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2001, ISBN 80-7021-503-8.
- FROLEC, V. a kol., *Vánoce v české kultuře*, 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1988, ISBN 33-758-88.
- HALÍK, T., *Dotkni se ran Spiritualita nelhostejnosti*, 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2008, ISBN 978-80-7106-979-9.
- HALÍK, T., *Prolínání světů Ze života světových náboženství*, 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2006, ISBN 80-7106-834-9.
- HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů Obrazy a znaky křesťanského umění*, 1. vydání. Praha: Volvox Globator, 1999, ISBN 80-7207-300-1.
- KOL. AUTORŮ. *Nový akademický slovník cizích slov*, 1. vydání. Praha: Academia, 2005, ISBN 80-200-1351-2
- KOL. AUTORŮ. *Západočeská vlastivěda*, 1. vydání, Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990, ISBN 80-7088-027-9.
- LANGHAMMEROVÁ, J., *Čtvero ročních dob v lidové tradici*, 1. vydání. Praha: Petrklíč, 2008, ISBN 978-80-7229-171-7.
- MUNZAR, J., *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*, 2. vydání. Praha: Horizont, 1986, ISBN 40-007-86.
- OTTO, J., *Ottův slovník naučný/ Díl dvacátý pátý T-Tzchirner*, Fotoreprint původního vydání z roku 1906, Praha: Argo, 2002, ISBN-80-7203-385-9.
- PÁVKOVÁ, J. a kol., *Pedagogika volného času*, 3. vydání. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-423-6.
- ŠTRUNCOVÁ, O., *Radujme se, veselme se... Vánoční čtení, hry, zvyky, recepty a návody*, 1. vydání. Praha: Albatros, 1992, ISBN 80-00-00358-9.

- VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie Vánoc*, 2. vydání, Praha: Libri, 2001, ISBN 80-7277-077-2.
- VAVŘINCOVÁ, V., *Malá encyklopedie Velikonoc*, 1. vydání. Praha: Libri, 2006, ISBN 80-7277-292-9.
- VERDON, J., *Volný čas ve středověku*, 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003, ISBN 80-7021-543-7.
- VOKOLEK, V., *Český rok v obyčejích, říkadlech, snech, pověstech, pranostikách, traumatech, pohádkách, mýtech, skutečnostech a žertech*, 1. vydání. Praha: Plus, 2011, ISBN 978-80-259-0059-8.
- VONDRUŠKA, V., *Církevní rok a lidové obyčeje*, 2. vydání. České Budějovice: Dona, 2005, ISBN 80-7322-075-X.
- VONDRUŠKOVÁ, A., *České zvyky a obyčeje*, 1. vydání. Praha: Albatros, 2004, ISBN 80-00-01356-8.
- ZÍBRT, Č., *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, 2. vydání. Praha: Akademia nakladatelství Akademie věd České republiky, 1995, ISBN 80-200-0511-0.
- ZÍBRT, Č., *Veselé chvíle v životě lidu českého*, 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1950, ISBN neuvedeno.

Internetové zdroje:

- *O sbírce – Tříkrálová sbírka* [online]. Charita Česká Republika. ©2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://www.trikralovasbirka.cz/o-sbirce/>.
- *Obec Hradčovice – zvyky* [online]. Oficiální internetové stránky obce Hradčovice. ©2008 [cit. 2014-03-04]. Dostupné na: <http://www.hradcovice.cz/zvyky>
- *Obec Mrákov* [online]. Oficiální internetové stránky obce Mrákov [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: http://www.mrakov.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=630
- *Obec Trpísty* [online]. Oficiální internetové stránky obce Trpísty [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://www.trpisty.cz/clanky/obecni-urad.html>.
- *Hlinecko - krajina tradic* [online]. Oficiální internetové stránky města Hlinska [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://www.hlinsko.cz/mesto/cestovni-ruch-turistika-pamatky/hlinecko>.

- *Slovník spisovného jazyka českého*. Heslo: tradice [online]. Ústav pro jazyk český. ©2011[cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php>.
- *Úsměváček* [online]. Folklorní soubor Úsměv H. Bříza. ©2013 [cit. 2014-02-09]. Dostupné na: <http://soubor-smev.webnode.cz/usmevacek/>.

6. Přílohy

6.1. Příloha I.: fotografie z jarní akce

Obrázek 1: Jaro – výroba Moreny

Obrázek 2: Jaro – vynášení Moreny

Obrázek 3: Jaro – děti vhadzují Morenu do Úterského potoka

Obrázek 4: Jaro – opékání buřtů

Obrázek 5: Jaro – překonávání lávky přes Úterský potok

Obrázek 6: Jaro – starší děti po rychlostním závodě v běhu do kopce

6.2. Příloha II.: fotografie z letní akce

Obrázek 7: Léto – příprava na pout'

Obrázek 8: Léto – malé děti myjí lavičky (příprava na pout')

Obrázek 9: Léto – do práce se zapojily všechny místní děti (příprava na pouť)

Obrázek 10: Léto – spravedlivá dělba práce (příprava na pouť)

6.3. Příloha III.: fotografie z podzimní akce

Obrázek 11: Podzim – výroba lampionů (nejmladší děti)

Obrázek 12: Podzim – lampiony vyráběly i starší děti

Obrázek 13: Podzim – rozsvícené lampiony před průvodem

6.4. Příloha IV.: fotografie ze zimní akce

Obrázek 14: Zima – Tříkrálová koleda 2010

7. ABSTRAKT

BRAHOVÁ, A. *Zvyky a tradice na českém venkově v průběhu roku*. České Budějovice, 2014. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Michal Filip, Ph.D.

Klíčová slova: pranostiky, roční období, svátky, tradice, vesnice, volný čas, zvyky

Práce se v teoretické části zabývá významem pojmu tradice a zejména nejčastěji praktikovanými zvyky a tradicemi v České republice, které jsou řazeny podle ročního období, ke kterému se váží. Tyto chronologicky řazené tradice a zvyky mohou dále sloužit jako inspirace během organizování volného času při práci s dětmi.

V praktické části práce se autorka opírá o vlastní zkušenosti s organizací aktivit pro děti, které mají přímou návaznost na zvyky, nebo jsou tradicí inspirovány. Autorka přibližuje dochované tradice v západočeské obci Trpísty a popisuje čtyři aktivity s dětmi, které organizovala: jarní zvyk vynášení Moreny, v letním období výmalbu čekárny před poutí, podzimní výrobu lampionů a průvod na sv. Martina a zimní tříkrálovou koledu. Uvedené aktivity jsou přizpůsobeny zájmům dnešních dětí a reflektují jejich potřeby.

8. ABSTRACT

The customs and traditions in Czech villages during the year

Key words: weather sayings, seasons, festivals, traditions, village, free time, customs

The theoretical part of the essay explains the meaning of traditions, mainly the most used customs and traditions in the Czech Republic. They are sorted according to the seasons, where they belong. Those traditions and customs, arranged in chronological order, can be used as an inspiration for organizing the free time for children.

In practical part of the essay the author uses her own experience in organizing the free time for children. Those activities are inspired by traditions. The author talks closer about preserved traditions in the village of Trpísty that is situated in Western Bohemia. She describes four activities with children which she organized: the custom of spring called Morena, painting of waiting room before the carnival celebration in summer time, creating of lanterns in autumn, parade on st. Martin's day and Three Kings carol in winter. Those activities are adapted for children's hobbies and their needs.